

LUND UNIVERSITY

Studentinflytande i massuniversitetet (rapport)

Persson, Anders

1998

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Persson, A. (1998). *Studentinflytande i massuniversitetet (rapport)*. Utvärderingsenheten, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Anders Persson

Studentinflytande i massuniversitetet

Anders Persson

Studentinflytande i massuniversitetet

Rapporten är ett resultat av projektsamarbete mellan
Sociologiska institutionen och Utvärderingsenheten vid Lunds universitet

Utvärderingsenheten
Lunds universitet
Box 117
221 00 LUND

Tel: 046-222 94 53
Fax: 046-222 44 36
<http://www.evaluat.lu.se>

Innehåll

1. Bakgrund	5
Vad betyder studentinflytande	5
Rapportens syfte och disposition	7
2. Enkätundersökningen	9
Enkätundersökningens genomförande	9
Urval och bortfall	9
Bortfallsanalys och svarspopulation	11
Resultat från enkätundersökningen	12
Hur är läget?	13
En motsägelsefull bild av studentinflytandet	15
Vad är studentinflytande och hur ska det organiseras?	18
3. Gruppintervjuerna	23
Genomförande	23
Resultat	24
Underordningens karaktär	25
Relationen mellan lärare, student och kursombud	29
Konkurrens	33
Masstillvaro och individualisering	35
Studentinflytande som betyder något	36
Några sammanfattande ord	37
4. Massuniversitet och studentalienation	39
Alienation: från proletarisering till modern existens	39
Universitet och student i massutbildningen	43
Massuniversitetet	43
Kvalitetsproblem i övergången från "elit" till "mass"	44
Från en <i>ur</i> till en <i>i</i> mängden – förändrad studentexistens	46
Objekt, medel, atom	47
5. Sammanfattning och åtgärder	51
Sammanfattning	51
Enkätundersökningen: det motsägelsefulla studentinflytandet	52
Gruppintervjuerna: konkurrens som nyckel till förståelse	54
Studentalienation: objekt, medel, atom	55
Åtgärder	57
6. Summary	59
Referenser	61
Bilaga 1: Frågeformulär	63
Bilaga 2: Intervjuarguide	67

1. Bakgrund

Frågan om studentinflytandet har kommit att aktualiseras allt oftare under senare år. Orsakerna till detta är säkerligen flera – en är att studenterna i hög grad engagerats och engagerat sig i det kvalitetsarbete som bedrivits vid universitet och högskolor under 1990-talet, en annan är de strukturella förändringar av universitetsutbildningen som det framväxande massuniversitetet åstadkommer.

Vad betyder studentinflytande?

Vad som menas med studentinflytande är inte givet. Betyder det att studenternas valda representanter får inflytande i olika beslutande organ såsom institutions- och universitetsstyrelse? Handlar det om i vilken utsträckning studenternas intressen tillgodoses i dessa beslutande organ? Är det en fråga om i vad mån de studentintressen som faktiskt tillgodoses i de beslutande organen får genomslag i konkreta åtgärder och förändringar? Har studentinflytande att göra med studenternas inflytande över den vardagliga studiesituationen? Alla dessa frågor kan besvaras jakande.

Frågan om studentinflytande har således olika aspekter och nivåer – dessutom säkerligen flera än de ovan uppräknade – och det är viktigt att inte blanda samman dem. I synnerhet bör man hålla isär studentrepresentation i beslutande organ och studentdelaktighet i den nära studiesituationen. Att studenternas representation i beslutande organ stärks, leder inte automatiskt till att studentinflytandet i den vardagliga studiesituationen förbättras och vice versa.

I Lunds universitets studentundersökning 1996, den s.k. Studentbarometern, framkom att studenterna vid Lunds universitet var mycket missnöjda med sina studieförhållanden. Bland de frågor i Studentbarometern som handlade om inflytande kan nämnas frågan om de faktiska möjligheterna för studenten att påverka sin utbildning, frågan om tillvaratagandet av studenternas intressen samt frågan om huruvida kursvärderingar påverkar kursernas utformning. I samtliga fall ansåg en stor del av de ca 2.300 svarande att dessa frågor var viktiga samtidigt som de ansåg sig otillfredsställda i sak.¹ Studentbarometern gav således en bild av

¹ *Studentbarometern. Resultatredovisning*, Utvärderingsenheten: Lunds universitet 1997.

en student som i stort sett saknar inflytande över studieförhållanden som de anser viktiga.

Vad betyder egentligen denna brist på inflytande? Frågan var upphovet till den undersökning som Sociologiska institutionen och Samhällsvetarkåren vid Lunds universitet påbörjade hösten 1997² och vars resultat skall föreläggas läsaren av denna rapport³.

Undersökningen består av en lärosalsenkät i kurser i medie- och kommunikationsvetenskap (MKV) och sociologi höstterminen 1997 samt intervjuer med fem studentgrupper. Undersökningen utformades mot bakgrund av att studentinflytandet består av olika och ej utbytbara delar. I den nuvarande situationen med ett snabbt framväxande massuniversitet, vars konsekvenser i och för sig är olika inom olika fakulteter men som inom i synnerhet samhällsvetenskaplig fakultet resulterar i starkt växande studentantal vilka skall undervisas med i bästa fall konstanta resurser, ville vi främst pröva två föreställningar om bristen på studentinflytande:

- Det är inte i första hand brist på formellt inflytande i olika beslutande organ som den under senare tid aktualiserade avsaknaden av studentinflytande betyder, utan snarare en brist på informellt inflytande över utbildningens vardagliga frågor;
- Upplevelsen av brist på inflytande är i hög grad en alienationsupplevelse, vilken speglar en brist på delaktighet i en rad olika avseenden.

Ett annat syfte med undersökningen är att finna organisations- och undervisningsformer som medger utökad studentinflytande och att tillämpa dessa inom grundutbildningarna vid Sociologiska institutionen.

² Undersökningen har övervakats av en referensgrupp bestående av: Eva Fasth, prefekt vid Sociologiska institutionen; Gunilla Jarlbro, studierektor inom grundutbildningen i medie- och kommunikationsvetenskap; Johanna Lindell, representant för Samhällsvetarkåren; Kjell Nilsson, studierektor inom grundutbildningen i sociologi; Klara Bolander, vice ordförande i Samhällsvetarkåren; samt Anders Persson, kvalitetsansvarig vid Sociologiska institutionen. De båda sistnämnda har fungerat som verkställande projektledning. Undersökningen har till lika delar finansierats av Sociologiska institutionen och utvärderingsenheten vid Lunds universitet.

³ Klara Bolander, Eva Fasth, Gunilla Jarlbro, Johanna Lindell och Kjell Nilsson har lämnat synpunkter på en tidigare version av rapporten. Rapporten har också presenterats och diskuterats vid Högskoleverkets konferens om kvalitet och förbättringsarbete i Luleå, juni 1998.

Rapportens syfte och disposition

Föreliggande rapport syftar till att presentera några framträdande resultat från enkätundersökning och gruppintervjuer samt presentera ett perspektiv, som bygger på alienationsteori och en speciell förståelse av det framväxande massuniversitetet, inom vars ram resultaten kan ges mening.

Rapporten har disponerats på följande sätt. I kapitel 2 redogörs för enkätundersökningens genomförande och resultat. Kapitel 3 återger resultat från gruppintervjuerna. I kapitel 4 görs några teoretiska antydningar med avseende på alienation samt skisseras ett perspektiv på massuniversitetet och studentalienationen. I kapitel 5 sammanfattas rapporten samt redovisas åtgärdsförslag.

2. Enkätundersökningen

Syftet med enkätundersökningen var dels att förstå fenomenet studentinflytande och dels att få information som kan underbygga eventuella förändringar inom grundutbildningen. I det följande ska jag redogöra för enkätundersökningens genomförande och några av dess resultat.

Enkätundersökningens genomförande

Frågeformuläret (se bilaga 1) utarbetades inom studentinflytandeprojektets referensgrupp och bestod av ett tättskrivet blad som med hjälp av studierektorer, kursombud och lärare samlades in under oktober 1997 i undervisningsgrupper i medie- och kommunikationsvetenskap, freds- och konfliktkunskap och sociologi. Efter insamlingen kodades frågeformulären och dataregistrerades⁴. Antalet variabler uppgår till 52, vilka har bearbetats statistiskt⁵.

Urval och bortfall

Den tänkta undersökningspopulationen var ”studenter i medie- och kommunikationsvetenskap samt sociologi”. Höstterminen 1997 nyregistrerade sig ca 300 studenter på olika kurser i MKVs regi, medan i runda tal 700 studenter nyregistrerade sig på kurser som ges inom grundutbildningen i sociologi. Alla dessa studenter har emellertid inte haft möjlighet att besvara frågeformuläret, vilket beror på att vi valde att inrikta oss på fristående kurser med fysisk närvaro i undervisningen och följaktligen valde bort både programkurser och distanskurser. Detta val gjordes inte för att programkurser och distanskurser är mindre viktiga, utan därför att vi i denna undersökning ville spegla de vanligaste studieförhållandena för studenter i MKV och sociologi.

Enkäten samlades in vid undervisningstillfällena i de olika kurserna under andra halvan av oktober 1997. Närvarokontroll gjordes inte vid in-

⁴ Dataregistreringen gjordes av Maria Fagerberg och Johnny Funch, sociologistudenter på 41-80-poängsnivå.

⁵ Sergio Cuadra har svarat för den statistiska bearbetningen.

samlingstillfällena varför ett approximativt närvarotal måste användas när en svarsfrekvens ska räknas fram. Som utgångsvärde har jag då valt nyregistrerade studenter eftersom sannolikheten för att dessa följer undervisningen är större än i fråga om övriga registreringskategorier. Uppgifterna om antalet nyregistrerade avser en speciell tidpunkt några veckor in i terminen. Eftersom det sker avhopp under terminens gång får man anta att det faktiska antalet registrerade vid mitten av terminen, då enkäten samlades in, är lägre än det officiella registreringstalet. Vidare får man anta att en del av de registrerade var frånvarande vid de undervisningstillfällen då enkäten samlades in. För att inte fullständigt gripa en siffra ur luften samrådde jag med några erfarna studierektorer vid samhällsvetenskapliga institutioner och bad dem uppskatta avhopp och frånvaro. Den lägsta andel som då nämndes var 15 % av de nyregistrerade, närmare bestämt 10 % avhopp och 5 % frånvaro. Jag antar således att 85 % av kursens nyregistreringstal utgör ett rimligt närvarotal vid de undervisningstillfällen då enkäten samlades in.

Det totala antalet nyregistrerade studenter i de sociologikurser där enkäten samlades in uppgick till 358. Givet antagandet att normalnärvaron när halva terminen förlöpt uppgår till 85 %, så återstår en undersökningspopulation uppgående till 304 studenter. Av dessa har 167 besvarat frågeformuläret, vilket innebär att svarsfrekvensen uppgår till 55 %. Grundutbildningen i sociologi ansvarar också för kursgivning i freds- och konfliktkunskap. Svarsfrekvensen i den enda sådana kursen höstterminen 1997 var likaledes 55 %. (Antalet svarande var dock endast 17 st varför dessa uteslutits ur den följande resultatredovisningen.) När det gäller MKV förfogar jag över ett slags nettoregistreringstal, närmare bestämt nyregistrerade minskade med faktiska, anmälda avhopp fram till den tidpunkt då enkäten samlades in. I de MKV-kurser där enkäten samlats in uppgår detta nettoregistreringstal till 289 och om detta minskas med normalfrånvaron, alltså med 5 %, återstår en undersökningspopulation uppgående till 275 studenter. Av dessa har 150 besvarat enkäten, vilket innebär att svarsfrekvensen även för MKV-studenterna är 55 %. (Häpnadsväckande nog var alltså svarsfrekvensen exakt samma i sociologi, freds- och konfliktkunskap och medie- och kommunikationsvetenskap.)

Som jämförelse kan nämnas att svarsfrekvensen för Lunds universitets studentbarometer var något högre: 61 %. Variationen mellan fakulteterna var emellertid stor: den högsta svarsfrekvensen hade juridiska fakulteten (81 %) och det konstnärliga området den lägsta (32 %), varför svaren från det senare området uteslöts. Samhällsvetenskaplig fakultet hade en svarsfrekvens på 50 % – alltså något lägre än i vår enkätundersökning. Bortfallsanalysen av Studentbarometern visar att svarspopula-

tionens könsfördelning svarar väl mot hela studentpopulationen vid Lunds universitet, åldersmässigt finns den skevheten att studenter över 35 år är något underrepresenterade i svarspopulationen och slutligen finns en underrepresentation av studenter på fristående kurser i svarspopulationen. I sammanhanget kan också nämnas att den enkätundersökning som utbildningsdepartementets arbetsgrupp för studentinflytande lät SCB göra våren 1998, hade en svarsfrekvens om 66 %. Svarsfrekvensen för studenter tillhörande det samhällsvetenskapliga området var dock lägre: 58 %⁶. Några konsekventa skevheter i bortfallet ansåg man sig inte finna.

Bortfallsanalys och svarspopulation

Svarsfrekvensen är således låg, dock antyder såväl Studentbarometern som ovan nämnda SCB-undersökning att den svarsfrekvens vi fick i vår undersökning ungefärligen är den man kan förvänta sig. Inte desto mindre bör man vara försiktig med generaliserande utsagor med utgångspunkt från dessa enkätdata. Det stora bortfallet kan emellertid betyda olika saker: det kan konsekvent vara studenter som anser att frågan om studentinflytande inte är viktig som valt att inte besvara frågeformuläret; den låga svarsfrekvensen skulle emellertid å andra sidan också kunna ses som ett symptom på bristande delaktighet; bortfallet skulle också kunna vara helt slumpmässigt.

För att undersöka om bortfallet snedvrider resultaten, ska jag jämföra svarspopulationen med alla sociologi- och MKV-studenter med avseende på kön, ålder och nivå i utbildningen.⁷

Frågeformuläret besvarades av totalt 334 studenter: varav ca 45 % var registrerade på kurser i medie- och kommunikationsvetenskap, ca 49 % på kurser i sociologi och resterande på kurs i freds- och konfliktkunskap eller hade okänd kurstillhörighet.

När det gäller könstillhörighet i svarspopulationen är två tredjedelar kvinnor och en tredjedel män. Könsfördelningen bland alla sociologi- och MKV-studenter på fristående kurser höstterminen 1997 var i det närmaste densamma: 64 % kvinnor och 36 % män.

Åldersammansättningen framgår av följande tabell:

⁶ Se *Studentinflytande inom högskolan* (Ds 1998:51), Utbildningsdepartementet 1998.

⁷ Uppgifterna om den totala studentpopulationen i MKV och sociologi har tagits fram av Malou Engberg de Carvalho vid Lunds universitets studerandeenhet.

Tabell 1: Ålderssammansättning (%)

Födelseår	samtliga studenter	svarspopulationen
- 1964	9,4	10,6
1965-73	38,5	40,6
1974-	52,1	48,8

De yngre studenterna är följaktligen något underrepresenterade i svarspopulationen.

Svarspopulationen fördelar sig efter nivå enligt följande:

Tabell 2: Nivå (%)

Nivå	samtliga studenter	svarspopulationen
1-20 poäng	52,1	59,3
21-40 poäng	27,2	23,4
41-80 poäng	20,7	15,3
Okänd		2,1

Svarspopulationen består således i något högre grad av studenter på lägre nivå i utbildningen.

I sammanfattning utgörs alltså svarspopulationen till ungefär hälften av MKV- och hälften av sociologistudenter. Två tredjedelar är kvinnor och tre fjärdedelar är födda 1970 eller senare, medan 60 % återfinns på 1-20-poängsnivån. Könsfördelningen är i det närmaste densamma i svars- som i totalpopulationen. Yngre studenter är något underrepresenterade i svarspopulationen, medan studenter på lägre nivå i utbildningen är något överrepresenterade.

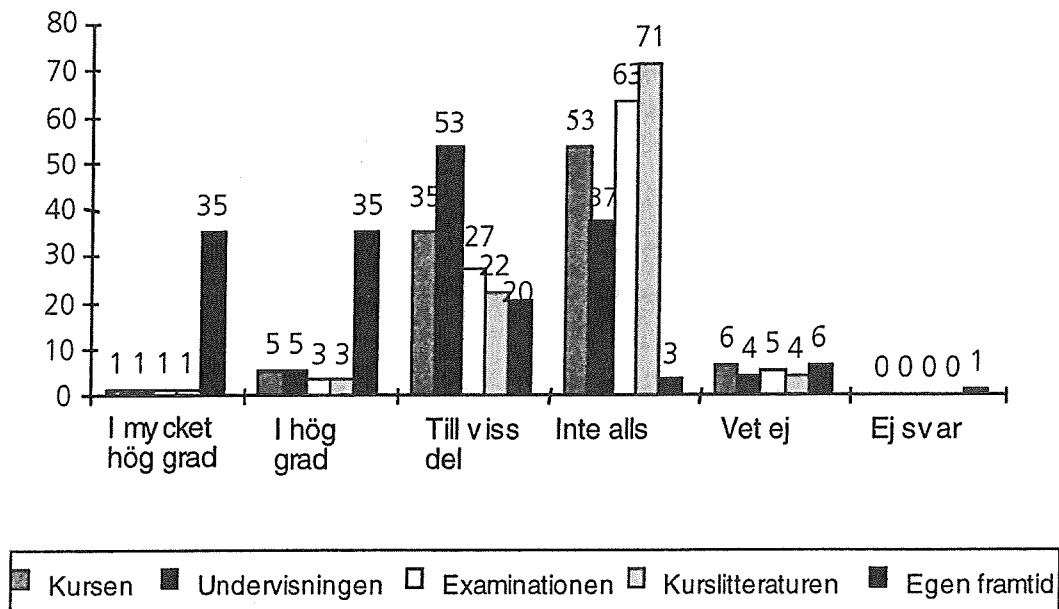
Resultat från enkätundersökningen

I detta avsnitt ska jag redogöra för några av enkätundersökningens resultat, närmare bestämt resultat som beskriver den aktuella inflytandesituationen och säger något om hur de svarande anser att studentinflytandet ska organiseras.

Hur är läget?

I frågeformuläret ställde vi en rad frågor som skulle möjliggöra en beskrivning av inflytandesituationen inom grundutbildningarna i MKV och sociologi. De svarande fick bl.a. definiera vad de ansåg sig ha inflytande över och vi angav här en rad olika svarsalternativ. I det följande inriktar jag mig endast på de förhållanden som är av omedelbar relevans för undervisningen samt den egna framtiden. Av diagrammet nedan framgår hur hela svarspopulationen värderar sitt inflytande i dessa avseenden.

Diagram 1: Anser att jag har inflytande över... (%)

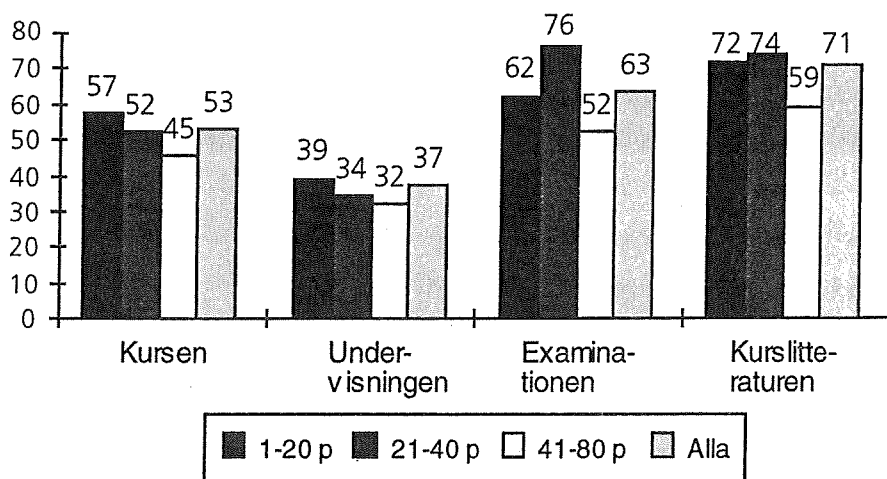

Studenterna anser sig till viss del eller inte alls ha inflytande över kursen, undervisningen, examinationen och kurslitteraturen. Genomgående har 90 % av de svarande valt något av dessa svarsalternativ. Minst inflytande anser man sig ha över kurslitteraturen, medan andelen som till viss del anser sig ha inflytande över undervisningen är över 50 %. Detta kan jämföras med den egna framtiden som betydligt större andel anser sig ha inflytande över.

Skillnaderna mellan kön är obetydliga när det gäller det självdefinierade inflytandet, medan det finns en svag tendens att de äldre studenterna anser sig sakna inflytande i högre grad än de yngre. Skillnaderna mellan de två grundutbildningarna är små. De som är eller har varit kursombud anser sig ha något större inflytande. Studiernas nivå har en viss betydelse och i diagrammet nedan återges andelarna som anser att de

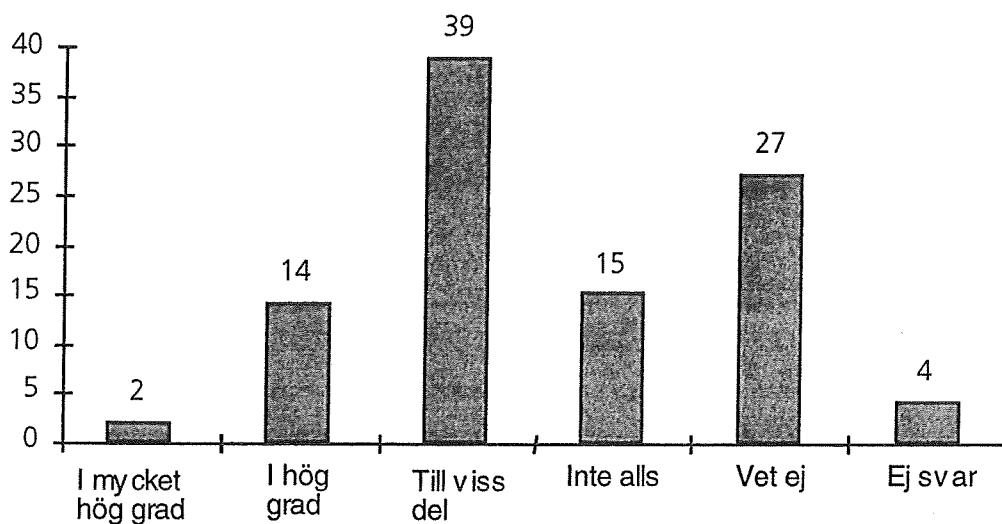
inte alls har inflytande över kursen, undervisningen, examinationen och litteraturen uppdelade på nivå.

Diagram 2: Anser att jag inte alls har inflytande över ... efter nivå (%)

Vi frågade också om studenterna ses som en resurs för verksamheten vid institutionen. Resultatet framgår nedan.

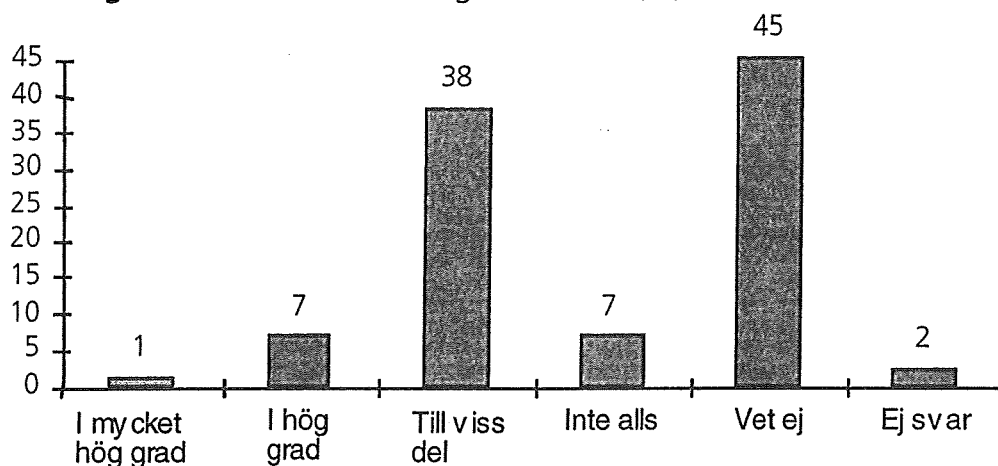
Diagram 3: Ses studenter som en resurs? (%)

Som framgår var det ca 40 % av de svarande som ansåg att studenterna till viss del ses som en resurs. En lika stor andel ansåg sig inte veta eller menade att studenterna inte alls ses som en resurs. Endast 16 % menar att studenterna i mycket hög grad eller hög grad ses som en resurs.

Ett instrument för att kunna påverka den omedelbara studiesituationen är kursvärderingar. Vi frågade om man anser att dessa ger resultat. Som framgår nedan har den största andelen svarat "vet ej" på den frågan. Små andelar har svarat att kursvärderingarna i mycket hög eller hög grad ger resultat och man får intrycket att de har liten betydelse som faktiskt instrument för att utöva inflytande.

Diagram 4: Ger kursvärderingar resultat? (%)

En motsägelsefull bild av studentinflytandet

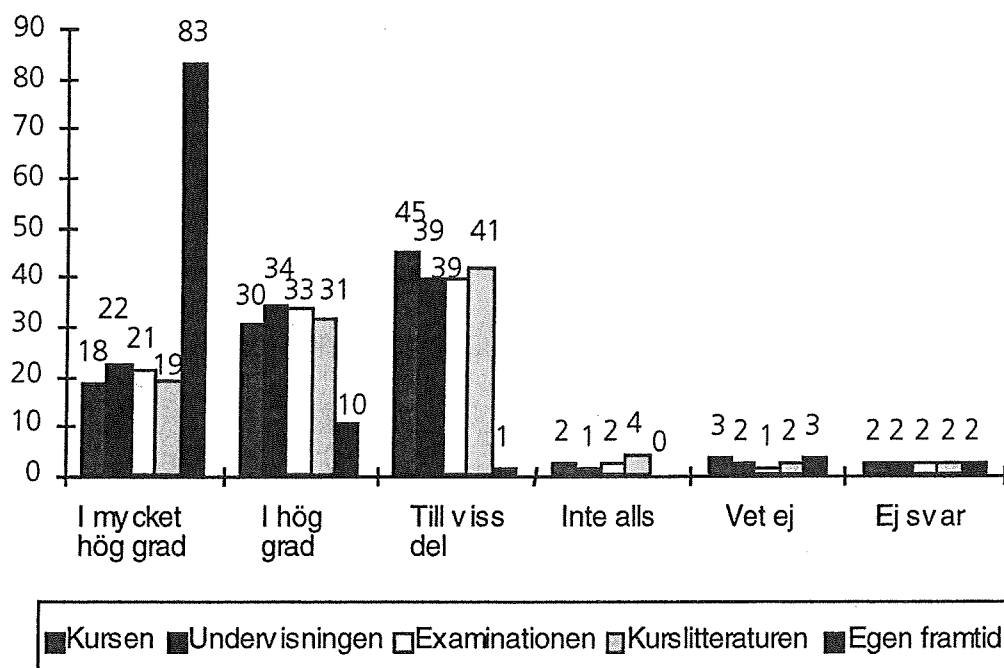
Undersökningen ger som synes inte en bild av inflytandesituationen inom grundutbildningarna i medie- och kommunikationsvetenskap samt sociologi som det finns anledning att vara nöjd med. Den bekräftar i allt väsentligt Studentbarometerens resultat. I detta sammanhang är det viktigt att komma ihåg att Sociologiska institutionen under senare år arbetat målmedvetet med att förändra och förbättra verksamheten, i synnerhet vad gäller undervisningen⁸. Kursvärderingar och andra former av utvärderingar har inom grundutbildningen i sociologi väglett ett förändringsarbete som bl.a. resulterat i en helt förändrad grundutbildning med t.ex. mer problemorienterad undervisning och alternativa examinationsformer. Förklaringen till det studentinflytandeunderskott som utan minsta tvekan föreligger, kan alltså inte vara att Sociologiska institutionen avviker negativt från andra universitetsinstitutioner. Snarare kan man uttrycka problemet så här: trots höga förändringsambitioner när det gäller undervisningen, trots långtgående åtgärder för att förbätt-

⁸ För en beskrivning av detta arbete se Persson, Anders 1997, *Den mångdimensionella utbildningskvaliteten – universitetet som kloster, marknad och självorganisation*, i Persson, Anders (red) 1997, *Kvalitet och kritiskt tänkande*, Sociologiska institutionen: Lund.

ra och trots att studenterna på många sätt varit delaktiga i detta arbete – trots allt detta föreligger ett inflytandeunderskott. Innan ytterligare åtgärder vidtas för att om möjligt förbättra situationen bör man försöka svara på frågan vad detta inflytandeunderskott betyder. I det följande ska jag därför presentera några data som indikerar hur inflytandeunderskottet kan förstås.

Låt oss börja med frågan om studenterna önskar inflytande. Som framgår av diagrammet nedan är det i runda tal hälften av svarspopulationen som i mycket hög grad eller hög grad önskar inflytande över kursen, undervisningen, examinationen och kurslitteraturen. Detta kan jämföras med att över 90 % önskar inflytande över den egna framtiden.

Diagram 5: Önskar inflytande över (%)

Det är endast omkring en femtedel av de svarande som i mycket hög grad önskar inflytande över kursen, undervisningen, examinationen och kurslitteraturen. Den närmast entydiga bilden av ett stort studentinflytandeunderskott blir betydligt mer motsägelsefull när vi får klart för oss att en så stor andel som 40 % av de svarande endast önskar inflytande "till viss del". Denna tendens ändras inte ens när vi endast studerar dem som anser sig inte alls ha inflytande, vilket framgår av tabellen nedan:

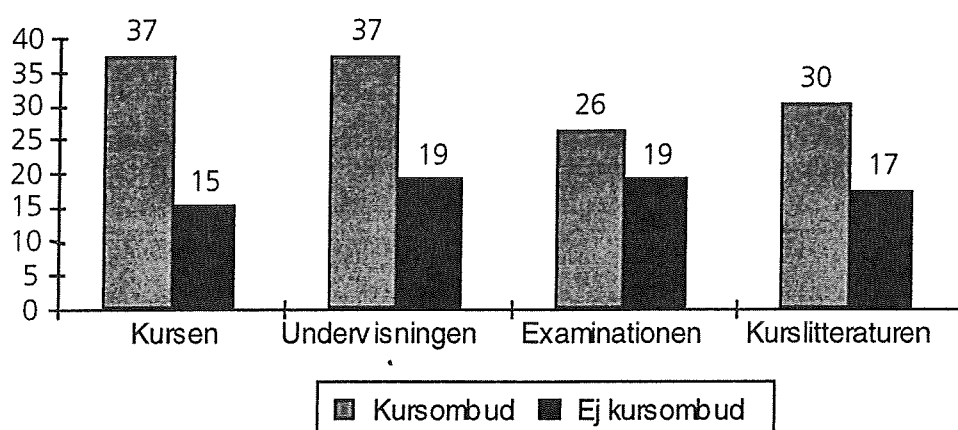
Tabell 3: Svarande som anser sig helt sakna inflytande och önskar inflytande till viss del

	Har inget inflytande och önskar inflytande till viss del (%)
Över kursen	52
Över undervisningen	46
Över examinationen	42
Över kurslitteraturen	46

Nästan hälften av dem som anser sig helt sakna inflytande önskar alltså endast till viss del inflytande över kursen, undervisningen, examinationen och kurslitteraturen.

Man skulle kunna anta att om man anser att man saknar inflytande, skulle man också vilja ha ett ökat inflytande. Sambandet har emellertid inte riktigt det utseendet. Som nämnts är andelarna som i mycket hög grad önskar inflytande över kursen, undervisningen, examinationen och kurslitteraturen i runda tal en femtedel av svarspopulationen. Intressant är att skillnaderna är påfallande mellan studenter som är eller har varit kursombud resp studenter som inte är eller har varit kursombud, vilket framgår av diagram 6 nedan.

Diagram 6: Önskar inflytande i mycket hög grad över... (%)

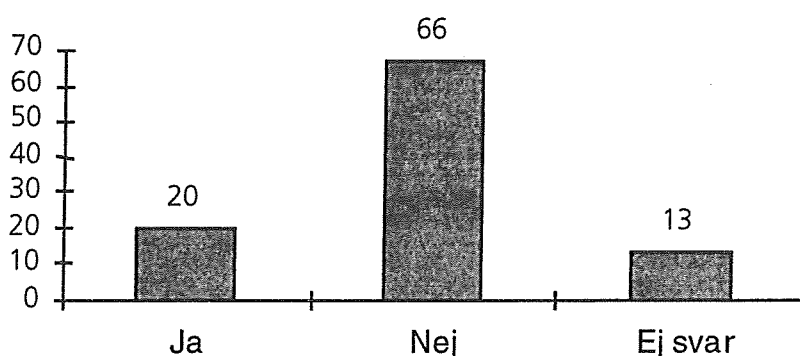

De studenter som är eller har varit kursombud önskar inflytande i högre grad än de som inte är eller har varit kursombud. Samtidigt anser sig, som nämnts, de som är eller har varit kursombud ha något större inflytande. Detta mönster bekräftas av utfallet i fråga om inflytande över

framtiden: de svarande anser sig i högre grad ha inflytande över framtiden och önskar i högre grad också inflytande. Detta samband skulle kunna beskrivas som en form av realism: det man har inflytande över vet man erfarenhetsmässigt att man kan utöva inflytande över. Det skulle emellertid också kunna beskrivas med hjälp av den tes som statsministern Erlander formulerade med orden ”de stigande förväntningarnas missnöje”⁹. För övrigt iakttog Gardell & Svensson ett liknande samband i en studie av arbetsplatsdemokratisering: anspråken på inflytande var större bland dem som redan hade uppnått visst inflytande¹⁰.

Det kan finnas andra förklaringar till detta samband. En skulle kunna vara att kursombuden är en speciell studentkategori, mer villiga att påverka studievillkoren och följaktligen också mer intresserade av att öka studentinflytandet – och därmed ökar de både sitt inflytande och sina inflytandeanspråk. En väg att öka studentinflytandet skulle alltså vara att försöka få flera studenter att bli kursombud eller engagera sig i snarlika aktiviteter. I det sammanhanget kan det vara intressant att reflektera över svaren på frågan om man kunde tänka sig att vara kursombud.

Diagram 7: Kan tänka mig att vara kursombud (%)

Som synes är det en femtedel som kan tänka sig att vara kursombud och två tredjedelar som inte kan det.

Vad är studentinflytande och hur ska det organiseras?

Inflytandesituationen kännetecknas av ett stort studentinflytandeunderskott. Samtidigt önskar de svarande studenterna inte alls öka sitt inflytande i paritet med detta underskott. Vidare önskar de som redan anser

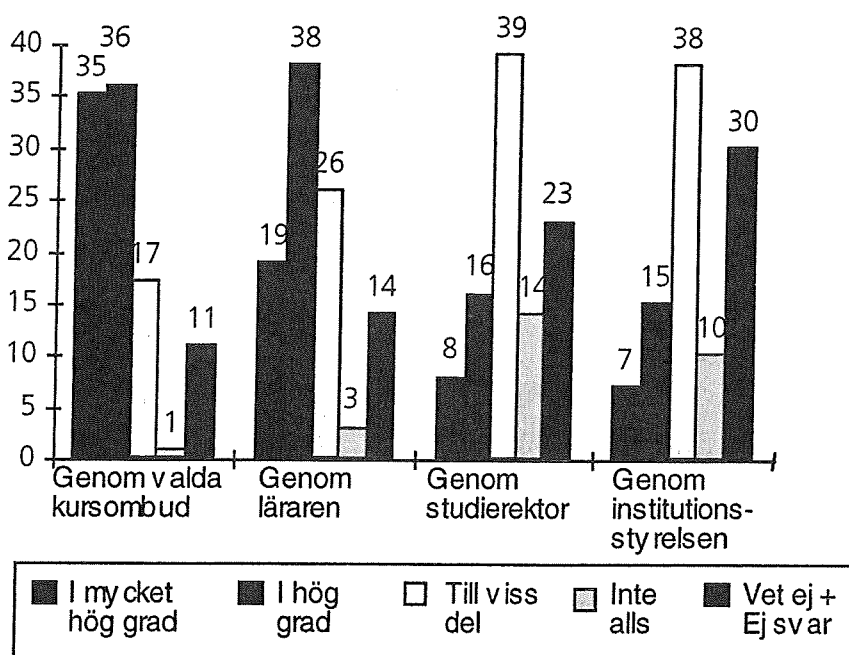
⁹ Erlander, Tage 1976, *1955-1960*, Tidens förlag, s 104.

¹⁰ Gardell, Bertil & Svensson, Lennart 1981, *Medbestämmande och själustyre*, Prisma, s 90 ff.

sig ha visst inflytande, t.ex. kursombuden, mer inflytande samtidigt som endast en femtedel av de svarande skulle kunna tänka sig att vara kursombud. Bilden av studentinflytandet är med andra ord minst sagt motsägelsefull: inflytandeunderskott och inflytandeanspråk kan inte ses som kommunicerande kär. Mot den bakgrunden är det intressant att återge svaren på frågorna om hur man anser att studentinflytandet ska organiseras.

Det första som kan sägas är att de svarande har stor tillit till kursombuden – men också till läraren – när det gäller hur studentinflytandet ska organiseras. Av diagrammet nedan framgår att drygt 70 % av de svarande anser att studentinflytandet borde organiseras genom valda kursombud. Drygt 55 % av de svarande anser att inflytandet borde organiseras genom läraren.

Diagram 8: Hur borde studentinflytandet organiseras? (%)

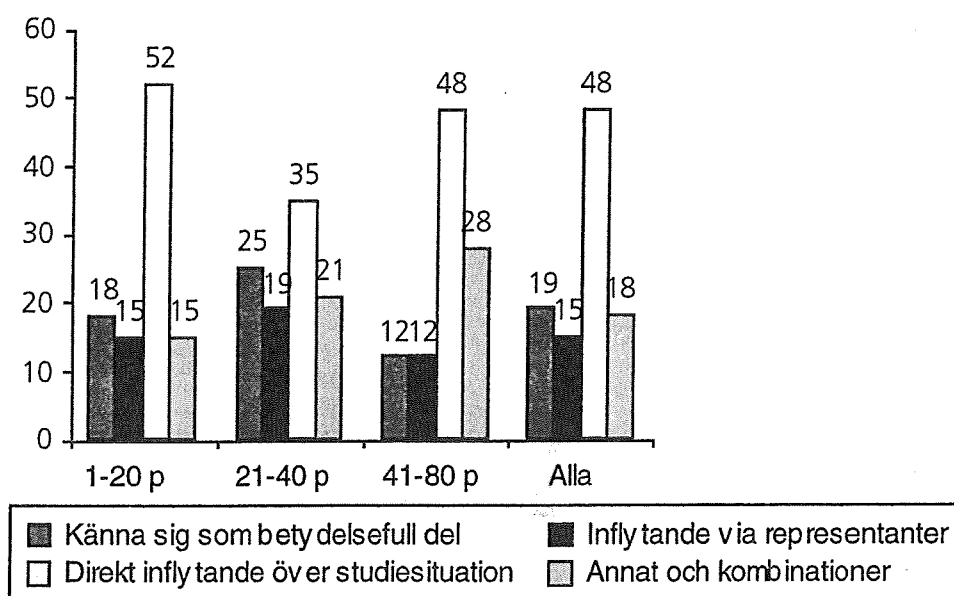

Av det ovanstående vill jag dra två slutsatser. För det första antyder resultatet att de svarande vill ha ett studentinflytande som ligger nära den omedelbara studiesituationen. De föredrar att studentinflytandet går via valda kursombud och lärare framför studierektor och institutionsstyrelse. För det andra verkar det förekomma ett slags skiktning av studentgruppen där en del av studenterna, som är eller har varit kursombud, an-

ser sig ha något större och samtidigt vill ha ännu större inflytande samt där en annan del av studenterna anser sig ha något mindre inflytande och verkar ganska tillfreds med att kursombuden utövar studentinflytandet.

Vi bad också studenterna att definiera vad studentinflytande är och resultatet framgår av diagrammet nedan.

Diagram 9: För mig är studentinflytande mest en fråga om... (%)

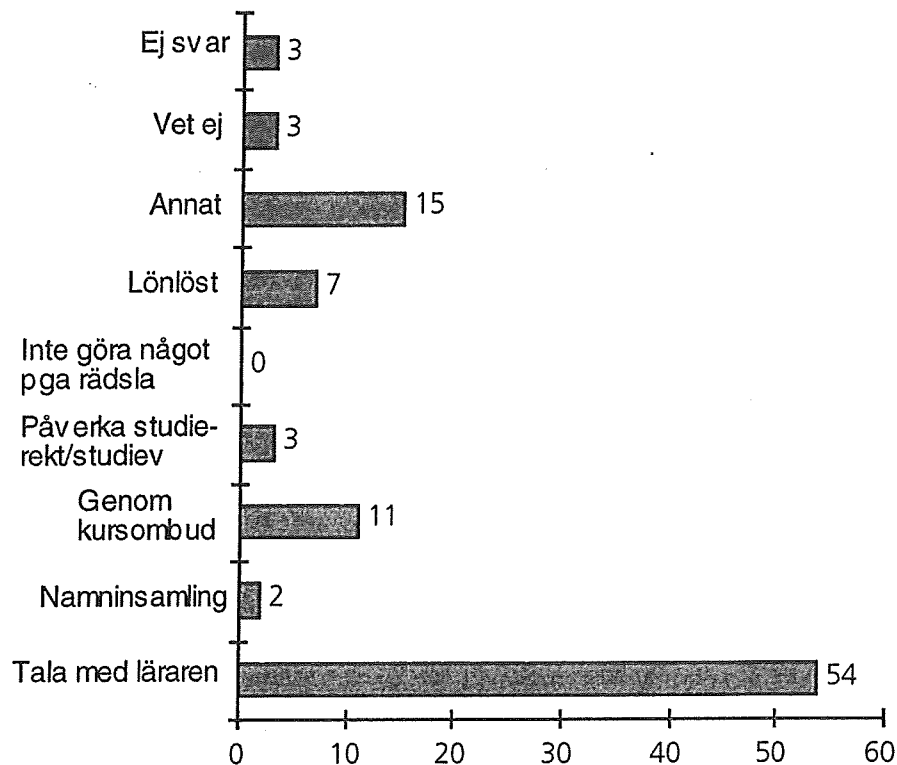

I hela populationen är det således nära 50 % som anser att studentinflytande mest är en fråga om att ha direkt inflytande över den omedelbara och nära studiesituationen. De övriga aspekterna prefereras av vardera en knapp femtedel. Skillnaderna mellan kurser på olika nivåer är inte särskilt stora, med undantag för 21-40-poängskurser där endast 35 % av de svarande väljer det annars vanligaste svarsalternativet. På denna nivå är andelen som anser att studentinflytande mest är en fråga om att känna sig som en betydelsefull del av institutionens verksamhet i gengäld något större. Skillnaderna mellan de båda grundutbildningarna är inte särskilt stora men MKV-studenter svarar i något större utsträckning än sociologistudenter att studentinflytande mest är en fråga om inflytande via representanter, medan sociologistudenter i något större utsträckning svarar att inflytandet mest är en fråga om direkt inflytande över studiesituationen. Utfallet varierar också något med kön: en större andel av kvinnorna (48 %) än av männen (41 %) väljer svarsalternativet att stu-

dentinflytandet mest är en fråga om direkt inflytande över studiesituationen; en större andel av männen (24 %) än av kvinnorna (15 %) anser att inflytandet mest är en fråga om att känna sig som en betydelsefull del. Synen på inflytande är tydligt åldersrelaterad: för åldersgrupperna födda 1944-74 gäller att de äldre i mycket högre utsträckning ser inflytande som direkt inflytande över studiesituationen, medan de yngre i högre utsträckning ser inflytande som en fråga om att känna sig som en betydelsefull del. För svarande födda efter 1974 försvagas detta mönster något.

På frågan hur man skulle gå tillväga om man skulle vilja ändra på kursens examinationsform blev utfallet som följer.

Diagram 10: Hur ändra examinationsform? (%)

Fler än hälften skulle således försöka ändra kursen examinationsform genom att tala med läraren. Endast en tiondel skulle försöka ändra examinationsform genom kursombud. Knappast några skulle göra en namninsamling bland studenterna. Utfallet här tyder på preferenser för vad som skulle kunna kallas ett personifierat inflytande (via läraren och kursombudet), samtidigt som inflytande genom kollektiv organisering (namninsamling) inte alls föredras.

3. Gruppintervjuerna

Enkätundersökningen synliggör ett stort studentinflytandeunderskott samtidigt som den visar att studenterna främst vill ha ett direkt inflytande över den omedelbara studiesituationen. En slutsats av detta är att studenterna inte separerar, utan snarare uppfattar inflytandet som en integrerad del av studiesituationen. Enkätundersökningen ger emellertid också en motsägelsefull bild av inflytandesituationen eftersom den visar att trots det stora inflytandeunderskottet, önskar en stor del av de svarande endast till viss del öka sitt inflytande. Samtidigt finns i svarspopulationen starka preferenser för ett personifierat inflytande, med andra ord ett studentinflytande organiserat genom kursombud och lärare, medan tilltron till inflytande skapat genom kollektiv organisering är svagt.

Denna bild av inflytandesituationen var vägledande för de fem gruppintervjuer som gjordes och med vars hjälp vi ville förstå en del av de frågor som enkätundersökningen hade fört upp på dagordningen. I det följande redovisas resultat från gruppintervjuerna och de frågor som ställdes framgår av intervjuarguiden (bilaga 2).

Genomförande

Urvalet av personer till gruppintervjuerna visade sig till en början problematiskt, eftersom vi ville ha grupper där det ingick både män och kvinnor, yngre och äldre, studenter på olika nivåer inom grundutbildningen och både kursombud och personer som inte var kursombud. Syftet med intervjuerna var självfallet inte att ge en representativ men väl en mångfasetterad bild av bl.a. ovan nämnda resultat från enkätundersökningen. Urvalsmetoden som vi till slut fastnade för var onekligen praktisk, samtidigt som den ställde stora krav på de kursombud som kom att ingå i intervjugrupperna. Vi bad helt enkelt de kursombud som frivilligt ställde upp för intervju att välja ut ytterligare en student som i något avseende var kursombudets "motsats" – om kursombudet var kvinna så kunde hon alltså välja att ta med sig en manlig student till gruppintervjun, om hon var äldre kunde hon ta med en yngre student osv. Fem studentgrupper sattes samman på detta sätt.

Grupp 1 bestod av MKV-studenter i åldern 22-25, fyra kvinnor och två män. Grupp 2 bestod av tre kvinnor och tre män, varav fyra sociologer och två medie- och kommunikationsvetare, med spridning i ålder från 20 till 32 år och från samtliga nivåer med viss övervikt för 1-20-poängsnivån. Grupp 3 bestod av fyra studenter: tre från sociologi och en från MKV, tre kvinnor och en man, tre i tidiga 20-årsåldern och en 40 år och tre från 21-40-poängs- och en från 41-80-poängsnivå. Grupp 4 bestod av fem sociologistudenter, tre män och två kvinnor, 23-28 år och fyra på 41-80-poängsnivå och en på 1-20-poängsnivå. Grupp 5 bestod av två kvinnor, en från resp grundutbildning.

Gruppintervjuerna genomfördes som gruppdiskussioner där intervjuarna¹¹, två i resp grupp, fungerade som ett slags diskussionsledare och introducerade olika temata och följde upp med frågor. Intervjuerna bandades och skrevs sedan ut av intervjuarna och består totalt av 103 tätt maskinskrivna sidor. Den följande framställningen bygger på dessa intervjuutskrifter.

Resultat

Mitt syfte med redovisningen har inte varit att göra rättvisa åt allt som kom fram i intervjuerna. I stället har jag valt att redovisa sådant som kompletterar, i bästa fall fördjupar, den tidigare redovisningen av enkätdata. Jag har valt ut några temata som jag finner relevanta när det gäller att förstå studentinflytandeproblemet: karaktären hos studenternas underordning; relationen mellan lärare, student och kursombud; konkurrensen; masstillvaro och individualisering; samt själva studentinflytandet. Med utgångspunkt från dessa temata har jag valt ut citat som är representativa och angett vilken grupp citatet är hämtat från. Två av intervjuerna har också sammanfattat sina intryck efter intervjuerna och dessa sammanfattningar har delvis också fungerat som underlag för den följande framställningen.

¹¹ Gruppintervjuerna gjordes av Klara Bolander och Johanna Lindell, båda verksamma inom Samhällsvetarkåren vid Lunds universitet, samt Monica Wendel, sociologistudent på 41-80-poängsnivån. Samtliga var väl insatta i problemområdet och studentinflytandeprojektets syfte: Klara och Johanna ingick i projektets referensgrupp, medan Monica tidigare hade deltagit som intervjuare inom Högskolleverkets projekt *Studenterna i Sverige*. Intervjuarguiden utformades huvudsakligen av rapportförfattaren med bistånd av intervjuarna samt efter diskussioner i studentinflytandeprojektets referensgrupp.

Underordningens karaktär

Enkätundersökningen visar att studenterna anser sig ha ett mycket begränsat inflytande över sina studieförhållanden. Det är andra som bestämmer över dessa villkor och studenterna framstår som underordnade. Intervjuerna tecknar emellertid en mycket mer sammansatt bild – en bild som gör att man måste reflektera över underordningens karaktär.

För det första framställer sig de intervjuade i många fall som offer för godtycke, det gäller utbildningens krav i allmänhet och uppsatsskrivandet i synnerhet. Man har svårt att se och lära sig vad det är för slags prestationer som förväntas:

”Man måste ju fundera över på vilka grunder ett betyg sätts. Det vore ju intressant. Vad är det som gör att den här är bra och vad är det som gör att den här är dålig. Vad är det som gör denna till underkänd, om det nu hade funnits sådana. Vad är det som gör det då? Man måste ju ha en diskussion om det och motivera varför.” (grupp 4)

Man har också svårt att orientera sig bland olika teoretiska och metodologiska läger:

”Det finns ju en splittrad uppfattning bland lärarna också om vad som är ämnet som sådant, vad det bör innehålla och vissa lärare säger att det är jättekvalitet om man blandar kvantitativ och kvalitativ metod, medan andra säger att man får absolut inte blanda vissa kvalitativa resultat med diagram och så. Det finns ju vattentäta skott och det gäller ju att veta precis till vilka lärare man ska vända sig för att passa, och det är mycket taktik och känna till och veta vad man kan säga till vilken så att man inte hamnar mitt i ett krig som student.” (grupp 4)

Studenterna återkommer ofta till detta: att det är svårt att utveckla en studiekompetens p.g.a. godtyckliga krav.

Om man så vill kan man återföra denna känslighet inför godtyckligheten på en vilja att vara till lags: man tycks gärna vilja svara upp mot ställda krav men man vet inte riktigt vilka kraven är.

”Just det här med oklara regler och sådär då tycker jag att det skulle vara bra att ha kurser kanske knutna till institutionen eller till någon separat organisation, där man går igenom hur man gör när man skriver paper, uppsats, hur man refererar osv, för jag känner mig osäker när jag skall fråga en föreläsare om de här sakerna. Det skall finnas enhetliga krav på vad studenten skall göra för om man vet de här sakerna så är det lättare som student att ställa krav på en lärare ...

Vet man inte vad läraren talar om så kan man ju inte ställa krav på samma sätt.” (grupp 3)

Denna vilja att vara till lags kritiserar ofta av lärare som menar att studenterna måste vara mera kritiska och försöka ändra på förhållandena. (Här föreligger dessutom en generationsklyfta mellan lärare födda på 1940-talet som var studenter kring 1968 och dagens studenter som har utvecklat andra förhållningssätt och former för motstånd.) Ett fall som återkommer flera gånger i en av intervjuerna var att läraren helt enkelt menade att det var studenternas ansvar att ändra förhållandena och om så inte gjordes fick studenterna skylla sig själva. Även om studenterna i just detta fall kritiserar läraren för hans lättsinniga hållning så framkommer det ofta i intervjuerna att det är studenten själv som har ansvar för sina studier. I grunden har man med andra ord en starkt individualistisk syn på sina studier och den tar sig olika uttryck. Ett uttryck har att göra med ambitioner:

”...det är viktigt att man frågar sig själv: ‘vad vill jag verkligen göra’, det är alltid så, det brukar jag säga till alla: det finns bara en som sätter begränsningar och det är du själv och väljer du att sätta dem väldigt lågt då är det ditt val...” (grupp 2)

Ett annat uttryck har att göra med att man anklagar sig själv för brister i utbildningens kvalitet. Det framkommer t.ex. att ett viktigt motiv för att delta i studentlivet utanför de omedelbara studierna – nationsaktiviteter, studentradio, kåraktivitet och liknande – är att odla sitt sociala kapital, sina kontakter. Dessa anses avgörande för den framtida karriären. Man lägger också ett krav på sig själv att delta i dessa aktiviteter därför att utbildningar vid Lunds universitet är starkt teoretiska och inte arbetsmarknadsförberedande – man måste alltså ordna arbetsmarknadsförberedelsen själv: ”...jag har ju försökt att skaffa mig lite erfarenheter, eftersom studierna vid Lunds universitet inte är speciellt näringslivsinriktade får man ju skaffa de erfarenheterna på annat håll.” (grupp 4)

I princip samma självanklagelse framkommer också i följande replikskifte, vilket föranleddes av frågan om man använder sina kunskaper för att ifrågasätta t.ex. kurslitteraturen:

”Jag tror att man bara accepterar litteraturen rakt av...

...ja, absolut, jag menar – högre vetande – who are we to...

...och lite lättja naturligtvis – ‘ah vilken tråkig bok!’...

...men det är lite upp till en själv också, jag menar jag tar aldrig bara en litteratur som ingår på kursen. Jag lånar alltid mer, tar litteratur sidan om...

...vi har så mycket till de första 5 poängen, det finns ingen chans liksom...

...jag läser ändå mer än det som står, oavsett hur mycket tid det tar..."
(grupp 1)

Det är inte en person som säger detta, utan flera olika personer som faller varandra i talet. Det hela är en uppsättning förklaringar till varför man inte ifrågasätter. Det hela utmynnar i att idealmodellen skulle vara om alla skaffade sig en lista med alternativ litteratur:

"...jag har aldrig gjort det, jag har aldrig tagit itu med det, och det är klart att då kan man säga att man får skylla sig själv..."

...men så kan man inte heller säga...

...från universitetets sida skulle man kunna bjuda till lite, genom att t.ex. göra en sån bredare lista..." (grupp 1)

Den sista repliken slår an en annan ton och visar en annan aspekt av underordningens karaktär, nämligen ett slags kund- och servicementalitet som studenterna riktar mot utbildningsanordnaren (en mentalitet som för övrigt många lärare upplever som ett uttryck för en ganska bortskämd attityd). Den framkom delvis tidigare när det framhölls att det borde finnas tydliga krav eftersom studenten då också skulle kunna ställa krav på läraren. Denna kund- och servicementalitet tar sig också många andra uttryck. För det första är det vanligt att studenter framställer sig som universitetets kunder som betalar för en vara och när varan inte håller erforderlig kvalitet menar man att man betalt för den och har rätt att förvänta sig mer (utbildningen är naturligtvis kostnadsfri men man menar att de studiemedel som lånas är ett slags betalning för varan "utbildning"). För det andra menar man ibland att det är utbildningsanordnaren som ska se till att krav ställs, ska ta tag i studenterna och se till att de arbetar. Skälen till detta är flera. Någon menar helt enkelt att studenterna, i synnerhet nybörjarna, behöver hjälp:

"Det är ju så när man är student att det är så mycket nytt du skall lära dig, du ska lära dig ett helt nytt sätt att tänka, det är massor av saker om universitetet du ska lära dig, du ska lära dig ett bra sätt att

konsumera en massa sidor och kommer man då direkt från gymnasiet så kan det vara svårt för det är så specifika arbetsuppgifter du har, det är ett så speciellt sätt att jobba på, det är så stor skillnad mot det verkliga livet, som student är du aldrig ledig.” (grupp 3)

Men det finns också de som tycks förespråka starkare styrning från lärares och institutionens sida därför att de inte själva klarar av det. Därför talas det om ”det moraliska förfallet hos mig själv” (grupp 1) när antalet schemalagda lektioner är alltför litet. Man vill att studierna ska styras upp mer:

”Intervjuaren (I): Men då tar man ju bort lite, ansvaret från individen.

Intervjupersonen (IP): Ja, det kan man ju säga. Men i och för sig om ansvaret är att du ska lämna in ett papper, då ligger ju ansvaret på dig själv att du ska lämna in i tid och sånt.

I: Samtidigt så blir det ju mer tvång.

IP: Ja, och det är bra.

Annan IP: Men då blir det ju en sån här gymnasieskola: nu ska vi plugga till provet. För grundidéen med universitetet är väl att du bildar dig för din egen, ja, vilken anledning du nu än har till det.

Annan IP: Men jag hade liksom förväntningarna att det skulle vara åtta timmars heltisstudier när man började här, och det hade man ju klarat utan tvekan. Men nu när man vet så pluggar man nån gång då och då. Det blir ju slapt. Man lånar ju ändå 20.000 per termin och då vill man ju få rätt mycket för det.” (grupp 4)

Villkoren för denna motivation, som gör att man läser av intresse utan tvång, anses också ha förändrats i och med att konkurrensen vid intag till universitetsutbildningen har skärpts. I och med det får man ofta nöja sig med kurser som man kommer in på och kanske inte är så starkt motiverad för:

”...sen har du ju också det här med att du behöver ju pengar. Det är ju så att det finns inte så många jobb så att du kan jobba om du vill, du kanske får ta en kurs om du har så pass hyfsade betyg ändå. Så det är ju också i den bästa av världar, så skulle alla jobba häcken av sig av rent genuint intresse...” (grupp 4)

Karaktären hos studenternas underordning är mycket sammansatt och slutsatsen jag vill dra av gruppintervjuerna är att studenterna i hög grad ser sig som offer för ett systems obönhörliga krav och för överordnade aktörers godtyckliga tolkningar av systemets krav, samtidigt som studenterna inte sluter sig samman kollektivt och försöker skydda sig mot systemkraven, utan i stället anpassar sig så gott det går eller vänder systemkraven till självanklagelser eller utvecklar ett slags servicementalitet där de som kunder försöker vända systemkraven mot de överordnade aktörerna.

Relationen mellan lärare, student och kursombud

Relationen mellan lärare och student är en pedagogisk relation. Vad en sådan innebär varierar med en rad andra förhållanden. Buber har diskuterat olika pedagogiska relationstyper mot bakgrund av uppfattningen att det pedagogiska skeendet är sammansatt av två halvor: den skapande kraften hos barnet (eller den som undervisas) resp den inverkan läraren har på den skapande kraften. Den pedagogiska relationen är alltid dialogisk men har olika karaktär beroende just på hur läraren inverkar på den skapande kraften. Buber säger t.ex. mot den bakgrunden att den traditionella normativt-auktoritära undervisningen underskattar elevens skaparkraft, medan den moderna frihetspedagogiken underskattar betydelsen av lärarens inverkan.

Buber skiljer mellan tre dialogiska relationstyper, vilka kan säga oss en del om relationen mellan universitetsläraren och studenten: 1. *Abstrakt dialogicitet* vilar på ömsesidig intellektuell erfarenhet som delas av två människor men inte på ömsesidighet i övrigt. Man kan dela en intellektuell erfarenhet och samtidigt bortse från den andres person och liv i övrigt; 2. *Den fostrande relationen* är konkret och ömsesidig på ett speciellt sätt. Buber menar att den är paradoxal därför att inverkan "...på andras vara med sitt eget vara brukar annars bara förekomma som en nåd, ..., men här har det blivit ett ämbete och något påbjudet."¹² För att kunna klara av detta ämbete räcker det inte att fostraren är fostrare, utan han måste också uppleva det han gör från den fostrades synvinkel. Eftersom eleven inte kan göra motsvarande sak är relationen helt avhängig fostrarens förmåga att föreställa sig ömsesidigheten; 3. *Vänskap* uppstår när relationen är konkret och ömsesidig: "Pedagogen befinner sig i båda ändarna av den givna situationen, eleven bara i den ena. I samma ögonblick som den senare förmår kasta sig över till motsatta änden och leva sig

¹² Buber, Martin 1993, *Om uppföstran*, Dualis, s 64f.

in i den förres roll sprängs det fostrande förhållandet eller förvandlas till vänskap.”¹³.

Utvecklingen av ett dialogiskt, kommunikativt eller mer ömsesidigt förhållande mellan universitetslärare och student är önskvärd, samtidigt som det finns en rad kända förhållanden som försvårar en sådan utveckling. I idealfallet har studenten frivilligt valt att delta i den aktuella kursen/undervisningen för att lära sig något inom det ämne där läraren i någon mening besitter expertkunskap. I de flesta fall kännetecknas relationen från studentens synvinkel av kunskapsmässig underordning: läraren kan mer om ämnet än studenten. En annan aspekt av relationen är att läraren förfogar över ett mycket påtagligt instrument för att utöva makt – i betydelsen få studenten att handla på ett visst sätt – nämligen examinationsinstrumentet. Läraren kan inom ämnets ramar bestämma vad som är rätt och fel, vilken prestation som ska få det ena eller andra betyget. Denna lärarens formella överordning är ett viktigt strukturellt drag hos relationen mellan lärare och student. En rad konkreta förhållanden som är individuellt och situationellt variabla – lärarens resp. studentens faktiska ämneskunskap, den förres pedagogiska kompetens, studentens beroende av att erhålla ett visst betyg, studentens grad av frivillighet och valmöjligheter mm – kan resultera i att graden av över-/underordning varierar.

Det finns också en rad andra skillnader mellan universitetslärare och student eller, snarare, mellan deras perspektiv och förhållningssätt, vilka förefaller relevanta att begrunda när det gäller att förstå studentinflytandet. För det första har det betydelse att läraren en gång varit student och har fått sin bild av studenttillvaron präglad av sina egna, sannolikt annorlunda, erfarenheter. Risken är t.ex. stor att läraren idealiserar studenttillvaron. För det andra finns en skillnad i ämnesålder, dvs den tid man ägnat sig åt det aktuella ämnet, som innebär skilda perspektiv: läraren har ett mycket längre ämnesperspektiv än studenten och bedömer förmodligen förändringar annorlunda enbart av detta skäl. Det som t.ex. för läraren kan framstå som en stor förändring sett i det längre perspektivet, kan i studentens kortare perspektiv framstå som en bagatell. För det tredje innebär den vanliga åldersskillnaden att lärare och student lever helt olika liv. Att leva ett medelåldersliv med allt vad det kan innebära av karriär, barn, räntor osv innebär en helt annan inramning av livet än vad som är fallet i det ungdomsliv som många studenter lever. För det fjärde finns förmodligen också en skillnad i ämnesintresse mellan lärare och studenter. De flesta lärare var antagligen studenter som var nyfikna och

¹³ A.a, s 68.

mycket intresserade av ämnet, vilket långtifrån är fallet med alla studenter som möter ett ämne. Lärarens nyfikenhet och intresse vis-a-vis ämnet har dessutom i de flesta fall ersatts med eller kompletterats av egna karriärplaner och mer eller mindre uttalade uppfattningar om hur ämnet har utvecklats och bör utvecklas.

Lärare och student förhåller sig alltså inte enbart som över- till underordnad, utan har i vissa fall också olika förhållningssätt till ämnet, lever kanske olika liv och har skilda livsperspektiv. Sedan finns det också förenande drag: ämnesintresset och nyfikenheten på ämnets problem kan vara ett sådant.

Trots skillnader och olikheter ska lärare och student ingå något slags pedagogisk relation. De "materiella förutsättningarna" för denna relation är åtminstone inom de samhällsvetenskapliga ämnena synnerligen knappa. Lärare och studenter kanske träffas 5-10 timmar per vecka och antalet studenter kan vara stort. I den mån läraren får några individuella relationer till studenter inom undervisningens ram har de goda förutsättningar att bli präglade av tidspress.

Studenterna har stora förväntningar på sina lärare, vilket inte minst det pedagogiska missnöje som både framkommer i Studentbarometern och i våra undersökningar visar. De tilldelar också läraren en central roll när det gäller det vardagliga studentinflytandet: nära 60 % av studenterna svarade i enkätundersökningen att studentinflytandet i mycket hög grad eller hög grad borde organiseras genom läraren; drygt 50 % av de svarande skulle vända sig direkt till läraren om de skulle vilja ändra kursens examinationsform. I intervjuerna konstrueras också en bild där läraren är en centralgestalt i studenternas ämnesverklighet. Ibland hejdar sig intervjupersonerna och påminner sig att "även läraren är människa" – både som en reaktion på tendenser till demonisering av mindre välfungerande lärare och på alla de krav som riktas mot lärarna: expert, pedagog, humoristisk person, förändringsbenägen, rättvis, förstående, tillgänglig.

De stora förväntningar studenterna riktar mot lärarna framstår som förbryllande (inte minst mot bakgrund av att många av dagens universitetslärare knappast hade sådana förväntningar under sin studenttid). I intervjuerna ställde vi därför en rad frågor om relationen mellan lärare och student. Dessvärre ger inte intervjuerna på denna punkt så mycket utöver vad som redan sagts i mer abstraherad form. Vad som dock framkommer är att om studenten vill bli sedd och hörd – träda ut ur massan och bli en individ för läraren – så måste den formella relationen dem emellan utvecklas och på frågan "Vad är det som gör att man får läraren att lyssna?" svarar en student:

”Vi måste bygga upp en relation. Jag kommer ihåg första gången jag skulle gå och prata med en lärare som alla var förbannade på, alla hatade honom verkligen, men han var en väldigt trevlig människa. Han är en urdålig lärare och har man väl byggt upp den här kompis..., eller inte riktigt kompis de står ändå högre upp och det vill jag faktiskt. Man skall inte vara som du som min kompis, de ska veta bäst osv. Men man ska kunna skratta åt ett skämt och när man har den relationen då är det mycket lättare att kunna framföra kritik: ‘skulle du inte kunna göra så här i stället’, ‘ja, kanske det’, sa han.” (grupp 2)

På frågan vad det är för typ av relation man som student vill ha till läraren, utvecklas följande repliker av flera olika intervjupersoner:

”Det ska inte vara elev-lärare, för du går på universitet nu. Det ska inte vara att de sitter inne med all kunskap, och de ska lära oss, det ska vara lite mer interaktion. /.../

Jag känner ändå, att till syvende og sidst så är det jag som kommer i första hand – och då är det kontakten med läraren som räknas. Då får jag ringa upp – för det är ju ingen som ringer mig.

Ja, en relativt jämlik relation. Jag menar i vissa områden har ju lärarna ett naturligt övertag, och det är helt OK, men i andra situationer. Man kan veta att där sitter en människa som har barn, men i kontakten med läraren blir det inte vuxen till vuxen. Läraren kan säga till studenten som kanske är lika gammal som läraren att: ‘Nä, så gör vi inte här’.” (grupp 1)

När det gäller kursombuden så visar enkätdata som nämnts att studenterna ger kursombuden en viktig roll i utövandet av studentinflytandet – samtidigt som endast en femtedel av studenterna vill vara kursombud. Eftersom studenterna har svårt att få tiden att räcka till och måste satsa hårt på studierna i en tid av stark konkurrens inom utbildningssystem och på arbetsmarknad och eftersom det i intervjuerna framkommer en viss rädsla för repressalier mot kursombud – förstärker intervjuerna intrycket att kursombuden ska fungera som ett slags ställföreträdare för studenterna. Det förefaller som om det främst är denne ställföreträdare som ska ingå relationer med läraren. Denna ordning kan på många sätt framstå som förnuftig samtidigt som den också medför risken att kursombuden utvecklas till en kategori skild från studenterna. Samtidigt kan detta ge en del av förklaringen till varför de svarande i enkäten anser att studentinflytande främst ska organiseras genom kursombud och lärare.

Konkurrens

En av de saker som med störst emfas framkommer i intervjuerna är konkurrensen och ibland får man intrycket att studenterna är soldater i ett utbildningskrig. Studentens tillvaro och medvetande tycks nämligen i mycket hög grad vara präglade av ångest inför den egna framtiden på t.ex. arbetsmarknaden (samtidigt som man anser sig ha större inflytande över den än de nära studieförhållandena, vilket naturligtvis kan handla om en medvetandemässig rationalisering). Denna ångest förefaller dessutom förstärkas om utbildningens koppling till framtida karriär är oklar. Det starkaste intrycket av intervjuerna är konkurrensen:

”Det gäller att vara den som får jobbet. Man ska slå sig fram till sommarjobbet. Jag kommer ju inte och säger till någon att: ‘Ja, det finns sommarjobb där’ om jag söker det själv. Det gör man inte. Man håller det för sig själv.” (grupp 5)

Enkäten visade som nämnts ett mycket svagt intresse för vad som kan kallas ”kollektiv organisering” för att öka studentinflytandet. Endast 2 % av de svarande skulle försöka ändra kursens examinationsform genom namninsamling bland studenterna – ett exempel på kollektiv organisering. I intervjuerna hänvisar ofta studenterna till den hårda konkurrensen för att förklara detta utfall. De framhåller också att vi-känslan och sammanhållningen för det mesta är svag i kursgrupperna, vilket ytterligare försvårar kollektiv organisering.

Kollektiv organisering uppfattas på det hela taget som svårt:

”...det skulle också kunna vara att hela gruppen hade ett möte med läraren. Det har jag aldrig varit med om. Om man t.ex. hade ett problem med en lärare, och då kunde man säga till alla andra att ‘vi sitter kvar här efter föreläsningen och pratar lite med läraren’ – och det är nog inte så många beredda till.

Nä, det är svårt det här med kollektiv organisering – att skriva sitt namn är en sak, men för att få igång ett möte så, det är nog lite svårare.” (grupp 1)

Den starka konkurrensen och den svaga sammanhållningen anses förklara svårigheterna att kollektivt organisera studenterna – men också individualiseringen som väl i detta fall närmast betyder ”atomiseringen”:

”...man bryr sig inte, det är egentligen inte många som är så engagerade...”

...idag är det så mycket – folk måste tänka på sig själv...

...en del är väldigt karriärinriktade, man tänker: 'kan det här hjälpa mig?'" (grupp 1)

Själva ordet kollektiv organisering förefaller dessutom ha politiska konnotationer som inte är i linje med dagens politiska mode och på frågan om vad kollektiv organisering är svarar en grupp "tvångsanslutning till fackförbund", "kollektivism" och "socialism" (som skällsord) men också "det finns ju så många individer som absolut vill vara individer så det är ju svårt" med kollektiv organisering (grupp 2).

Det är också helt klart att dagens studenter (kanske på grund av lärarna) måste förhålla sig till studentrevolten 1968 när förändringar och studentinflytande kommer på tal. När därför intervjuaren frågade hur stort intresset skulle vara för att göra något slags grundläggande förändring på Sociologen genom t.ex. demonstration kom följande ganska uppgivna konstaterande:

"Man är ju inte 68:a. Man orkar bara gå hem och titta på TV kanske, så kanske dom tycker att vi gör och det gör man kanske, vad vet jag. För det är ju ett jäkla stort projekt, ungefär lika stort som att rädda världen, skapa fred. Att studenten ska få...jag vet inte riktigt vad för slags makt man söker som student, eller vad för inflytande. Det är ett jättestor projekt ju. Det är väl...jag vet inte men åtminstone att realisera det får nån annan ta på sig." (grupp 4)

Den slutsats vi kan dra utifrån intervjuerna är att studenterna ofta och mycket starkt framhåller konkurrensprägnen i sin studiesituation och i sitt medvetande om framtiden. Deras situation skiljer sig i detta avseende från situationen 1968: då tycktes studenterna göra revolt trots eller tack vare att man var behövd av systemet; nu verkar studenterna konkurrera eftersom man inte är säker på om systemet överhuvud taget behöver ens tjänster i framtiden¹⁴.

¹⁴ Detta resonemang utvecklas ytterligare i Persson, Anders 1996, *Utbildningsberoende och känslodisciplinering*, som ingår i Andersson, Gunnar (red) 1996, *Egensinne och mångfald*, Arkiv förlag.

Masstillvaro och individualisering

Trots att studenterna påpekar att konkurrensen är stark, sammanhållningen i kursgrupperna svag och förutsättningarna för kollektiv organisering dåliga, kan inte studenttillvaron beskrivas som alltigenom individualiserad. Studenttillvaron är också en masstillvaro:

”...det handlar till syvende og sidst om hur många. Är man 120 personer, då är man *inte* en individ, då är man en liten del i massan...”
(grupp 1)

Det är viktigt att här göra en klar skillnad mellan ett kollektiv och en massa, i intervjuerna beskrivs i ganska hög grad atomism i massan. De atomer som bildar massan utvecklas inte till en grupp med gemensamma intressen. Jag tror att man kan beskriva situationen med hjälp av Sartres begrepp serialitet¹⁵. Serien är en samling individer oförmögna att handla gemensamt. I serien har individerna *i och för sig* samma intressen men de har primärt inget att vinna på att solidarisera sig och samarbeta med varandra, utan vinner mer på att de andra individerna försvinner. Genom konkurrens konstituerar serien individerna som atomer, möjliga att förena men endast om ”atomsamvaron” (dvs serien) överskrids. Den överskridna serien kallar Sartre för gruppen. Den är seriens motsats i den meningen att den består av individer med gemensamma intressen, vilkas förverkligande befrämjas av samarbete och solidaritet mellan individerna. Ett illustrativt citat ur intervjuerna är följande:

”Jag tror att det är en allmän samhällelig tendens att allt har individualiserats, det här är ditt intresse och det här är mitt, det här är ditt liv, din utbildning. Jag tror att studenterna har svårt att känna en gemenskap och därför svårigheter att gemensamt organisera sig, det blir svårare att se till gemensamma intressen hos studenterna.

Undervisningen överhuvud taget är ju gjord lite på det viset, man går till föreläsningarna och i stort sett den enda gången man kommunicerar med sina kurskamrater är på gruppdiskussionen, det gör ju att det hela blir väldigt individuellt och när man inte känner sina kurskamrater så speciellt väl så får man inte heller reda på vad de tycker om någonting och då kommer det antagligen inte bli någon kollektiv organisering heller.” (grupp 3)

Masstillvaron framställs emellertid inte endast som negativ, utan den kan också erbjuda ett slags skydd vilket vi kan bli varse om vi för ett ögon-

¹⁵ Sartre, Jean-Paul 1976, *Critique of Dialectical Reason*, NLB.

blick föreställer oss universitetsstudierna som en scen där olika aktörer framträder. Studenten har frihet att framträda på den scenen och följaktligen också ett eget ansvar för studier och studieresultat. Att framträda på scenen kan vara ett sätt att bli sedd och bekräftad, att träda ut ur massans anonyma atomtillvaro och för ett ögonblick bli individ. Om vi vänder på perspektivet kan massan stundtals också erbjuda ett behagligt, anonymiserande skydd.

Studentinflytande som betyder något

Studentinflytandet är ett spänningsfält som visar på olika aktörers intressen, inflytandeanspråk och faktiska inflytande. Det genererar dessutom spänningar eftersom syftet med studentinflytande är att åstadkomma konkreta förändringar. Om sådana uteblir riskerar det formella studentinflytandet att förfalla till skeninflytande och skendemokrati. En inte alltför djärv tolkning av enkätundersökningens och gruppintervjuernas resultat, vilka pekar i riktning mot att studentinflytandet ska handla om den vardagliga och nära studiesituationen, är att den formella studentinflytandeorganisationen upplevs som en skendemokratisering.

I intervjuerna blir det helt klart att med studentinflytande menar man *inflytande som betyder något* – som får konsekvenser, som leder till förändringar helst på kort sikt så att personerna som utövar det hinner uppleva förändringar under sin studietid. Ett exempel med en namninsamling bland studenterna som resulterade i att en lärare som fungerade mindre bra blev utbytt återkommer många gånger. Detta ses som ett exempel på studentinflytande som ger resultat.

Inflytande som betyder något är också dialog:

”...studentinflytande är väl att någon *lyssnar* på ens åsikter, när man har några – studentinflytande handlar ju inte om att allting skulle bli jättebra, om vi fick göra precis som vi ville i varje givet fall – för det är ju inte sant. Många gånger vet vi inte vad som *är* bäst...”

(grupp 1)

Kursvärderingar är som nämnts tidigare ett instrument för att utöva studentinflytande men problemet är att resultatet av kursvärderingen för det mesta kommer först efterkommande studenter till godo. Eftersom studenterna ofta understryker att studentinflytandet måste ge resultat här och nu, för dem som utövar det och inte endast för kommande stu-

dentgenerationer, kan man förstå den litet skeptiska hållning som finns till kursvärderingar.

Slutligen måste också understrykas att fungerande kursombud har en viktig roll för utövandet av det studentinflytande som betyder något:

”Studentinflytande. Det är när man kan få saker ändrade som det är fel på. Att man kan gå och prata med lektorerna och man kan få dom att lyssna på en. Förra terminen tyckte jag att jag hade inflytande. NN ni vet, /.../ han gick på sociologin och man fick lära sig väldigt mycket om kåren. Han var välinformerad om allt som hände. Och då kände man sig också mer delaktig. Och det innebar att man sa ifrån mer, som B-gruppen där jag var med, vi var väldigt mycket så att vi sa ifrån hela tiden: nä, nu får ni...; nä, det här går inte; nu får ni ändra på det – och det blev ett jäkla liv men vi fick igenom en del saker. Men A- och C-gruppen var väldigt tysta.” (grupp 5)

Några sammanfattande ord

Slutsatsen av gruppintervjuerna är att det finns en nyckel till förståelse av den ganska motsägelsefulla bild av studentinflytandet som framkommit. Den nyckeln är den starka konkurrens som studenterna upplever – till följd av ett framväxande massuniversitet med allt knappare resurser (i synnerhet inom det samhällsvetenskapliga området) och till följd av en extremt konkurrenspräglad arbetsmarknadssituation för i synnerhet ungdomar. För studenterna hänger dessa två aspekter samman: universitetsutbildning anvisas som ett alternativ till arbete eller en lösning på arbetsmarknadssituationen. Kanske är det så att det krismedvetande som så länge hållit vårt samhälle i sitt grepp nu förvandlats till ett konkurrensmedvetande?

Studenterna i intervjugrupperna är i alla händelser starkt konkurrensmedvetna och detta leder till ett individualistiskt perspektiv på den egna studiesituationen som ger mening åt de flesta aspekter av studenttillvaron, även studentinflytandet. Att vara en resurs och att känna sig som en betydelsefull del av institutionens verksamhet – det är både att ha ett slags inflytande och att betyda något som individ. Att påverka genom att tala direkt med läraren – det är både att påverka verksamheten och att lansera sig som student. Att vara kursombud kan vara ett sätt att påverka och lansera sig, vilket emellertid för många tycks inkräkta alltför mycket på andra aktiviteter. Det svaga intresset för kollektiv organisering har att göra med samma sak, men till skillnad från kursombudsupp-

draget tycks studenterna uppleva kollektiv organisering som ett individuellt osynliggörande som kommer i konflikt med behovet av att faktiskt känna sig och lansera sig som betydelsefull individ. Kraven på inflytande handlar på en och samma gång om att åstadkomma förändringar av den nära studiesituationen och om att bli sedd och hörd – som individ.

4. Massuniversitet och studentalienation

Utgångspunkten för undersökningen är som nämnts tidigare att försöka förstå bristen på studentinflytande. Enkätundersökningen visar att de svarande vill ha ett direkt inflytande över den omedelbara studiesituationen samt att de inte upplever sig som en resurs i institutionens verksamhet. Detta antyder en brist på delaktighet. Gruppintervjuerna visar att studenternas situation och medvetande har mycket stark prägel av konkurrens. I detta kapitel kommer jag att försöka koppla samman delaktighet och konkurrens med alienation. Först presenteras några teoretiska fragment om alienation, därefter diskuteras massuniversitetet mot den bakgrunden och slutligen görs ett försök att förstå studenternas situation, i synnerhet med avseende på inflytande, mot bakgrund av alienation och massuniversitet.

Alienation: från proletarisering till modern existens

Alienation är ett centralt begrepp inom sociologisk, såväl klassisk som modern, teoribildning. Begreppet har fått beteckna en rad olika aspekter av att människan i någon mening blir främmande inför sig själv, sin skapande förmåga och det hon har skapat. Den skillnad mellan människan som subjekt och människan som objekt för andras påverkan som bl.a. Hegel påvisade är ett centralt inslag i alienationsteorier. Marx kontextualiserade denna bild och hävdade att alienationen varierade med det sätt varpå produktionen av nyttigheter organiserades. Genom att människorna i de kapitalistiska industrisamhällena proletarisades – dvs befriades från ägandet av sina produktionsmedel och enbart blev ägare till sin egen arbetskraft, vilken de för att överleva blev ekonomiskt tvingade att sälja till någon som hade för avsikt att använda den som medel – främmandegjordes de från produktionen. De lönearbetandes arbetskraft blir helt enkelt förvandlad till medel i arbetskraftsköparnas projekt och det som de lönearbetande framställer förvandlas till främmande objekt:

”Objektet, som arbetet producerar, dess produkt, framträder som ett för arbetet främmande väsen, som en av producenten oavhängig makt. Arbetsprodukten är det arbete som fixeras i ett ting, den är arbetets objektivering. Arbetets förverkligande är detsamma som dess objektivering. Detta förverkligande av arbetet innebär inom nationalekonomin arbetarens förverkligande /Entwirklichung/, arbetets objektivering innebär att det förlorar och blir slav under objektet, tillgången blir alienation, föryttring.”¹⁶

Marx stora poäng är att de alienerade lönearbetarna är en förutsättning för kapitalistisk produktion, vars utveckling alienerar dem ännu mer. Genom att någon annan köper den del av den lönearbetande människan som kan betecknas som arbetskraft och använder denna som ett medel i ett sammanhang skilt från arbetskraftsägarens inflytande, blir lönearbetaren främmande inför åtminstone en del av sig själv – den del som han eller hon kan förfoga över som en vara. Ytterst är det denna åtskillnad mellan person och avlönad arbetskraft som förklarar det arbetsmotivationsproblem som är intimt förknippat med det industriella arbetet och som ofta ges tillfälliga lösningar genom att ekonomiska och instrumentella motiv för arbete mobiliseras – och därmed främmandegör de lönearbetande än mer från arbetet.

För den fortsatta framställningen är det viktigt att poängtera de två alienerande aspekter som här framträder: dels att människan blir underordnat objekt; dels att hon blir objekt inom ramen för andras projekt, med andra ord gjord till medel.

I sin genomgång av alienationsteorier skiljer Israel mellan två sätt att använda begreppet alienation. Det första är det marxistiska som beskrivits ovan och som Israel menar kan betecknas som en social process: det sociala sammanhanget var avgörande för Marx' förståelse av alienation. Det andra sättet att använda alienationsbegreppet refererar enligt Israel till bestämda psykiska tillstånd, vilka kan beskrivas oberoende av kontext.¹⁷ I Durkheims anomiteori, vilken också ibland räknas till alienationsfamiljen inom sociologisk teori, finns en tendens till sammanfogning av dessa två aspekter. Teorin har en social och en psykisk sida genom att anomi (ungefär norm- och gränslöshet) framställs som orsak till en tilltagande känsla av individuell meningslöshet i det framväxande industrisamhället:

¹⁶ Marx, Karl 1977, *Ekonomisk-filosofiska manuskript från 1844*, i *Skrifter i urval. Filosofiska skrifter*, Cavefors, s 181, emfas borttagen.

¹⁷ Israel, Joachim 1971, *Alienation. Från Marx till modern sociologi*, Rabén & Sjögren.

”Anomitillstånd och krissituationer förekommer ständigt och är s.a.s normala företeelser. Inom alla samhällsskikt stimuleras nya behov och aspirationer utan att dock finna fotfäste någonstans. Ingenting kan dämpa dem, eftersom målen oftast ligger bortom det möjligas gräns. Verkligheten tycks värdelös i jämförelse med de drömmar som skapas ur individens fantasi, som nu fått fria tyglar; man överger därför verkligheten, men också de möjligheter, som i sin tur kan leda till verkliga framgångar. Individen får smak för nya upplevelser, nöjen och förut okända sensationer, vilka mål dock genast förlorar sitt behag, så snart de uppnåtts. Hädanefter har individen inte heller någon styrka att uthärda ens de minsta motgångar. Detta tillstånd av oro och upphetsning mattas så småningom, och tomheten i denna form av tillvaro blir uppenbar; individen upptäcker, att den oändliga raden av nya upplevelser aldrig kan utgöra en fast grund för ett lyckligt liv och hjälpa honom att utstå de prövningar han möter. Den som är klok kan däremot glädja sig åt de mål som uppnåtts utan att ständigt behöva ersätta dem med nya och har därför bättre styrka att möta och bemästra svårigheter.”¹⁸

Även Webers rationaliseringstes, som kan sägas göra gällande att målrationaltitet och kalkyltänkande breder ut sig i den moderna samhällsutvecklingen – och gör människor till medel och små kuggar i stora, t.ex. byråkratiska, maskinerier, har en uttalat social och individuell aspekt.¹⁹

Inom sociologisk teori har emellertid också funnits en tendens att frikoppla alienationen från socialt sammanhang. Man tog då fasta på individens upplevelse och visade att individer oberoende av en specifik samhällsutveckling kan uppleva sig som maktlösa, uppleva livet som meningslöst, känna sig isolerade osv – helt enkelt *känna sig* alienerade. Ett av Israels bidrag till alienationsteorin är att försöka förena de sociala och psykiska aspekterna av alienation. Han drar helt enkelt slutsatsen att alienation som psykiskt tillstånd uppstår i ett visst socialt sammanhang. Konsekvensen av denna slutsats är dubbel: å ena sidan sociologiserar den individuella alienationsupplevelsen; å andra sidan frigörs den alienationsskapande sociala processen från sin snäva koppling till den industriella produktionen och kopplas i stället till det moderna samhället. Denna utvecklingstendens av alienationsteorin återfinns överhuvud taget inom senare och samtida sociologisk teori.

Människan är en social varelse, vilket betyder att hon lever i ett dialektiskt förhållande av samspel och spänningar mellan det individuella och det sociala, helt enkelt i ett kraftfält med en individuell och en social pol. Individen kan inte frigöra sig från det sociala samtidigt som

¹⁸ Durkheim, Emile 1983 (urspr. 1897), *Själv mordet*, Argos

¹⁹ Se t.ex. Weber, Max 1977, *Vetenskap och politik*, Korpen

relationen mellan individ och samhälle är en process i ständig förändring och omvandling. Därför är individens förhållande till samhället aldrig givet: individen kan stötas ut ur den sociala gemenskapen, dra nytta av den eller bli alltför påverkad, koloniserad, av den. Den moderna existensen kan mot denna bakgrund beskrivas som en motsägelsefull sammanfogning av individualisering och massfenomen. I sin framställning av den endimensionella människan beskriver Marcuse t.ex. den moderna människan som så fullkomligt alienerad från sig själv att hennes själv blivit koloniserat av massproduktion och masskonsumtion²⁰. I samtida sociologisk teori är vidare individualisering och olika sociala och kulturella friställningsprocesser ett centralt tema. Individualiseringen tenderar med andra ord att dra ut individen ur och frikoppla henne från det sociala – i alla dess positiva och negativa aspekter. Samtidigt tenderar de moderna massfenomenen – vars spridning ofta regleras av marknad, media och politik – att skapa en avindividualiserad likhet. Den tyske sociologen Beck har beskrivit dessa processer i termer av samtidig individualisering och standardisering²¹. Individens moderna existens befinner sig således i ett dubbelt kraftfält där individualiseringen kan alienera henne från samhället, medan massfenomenen kan alienera henne från sig själv.

Det moderna samhället kan pga sin kommunikativa karaktär ses som en ständigt fortgående diffusionsprocess. Allt sprids, fördelas och cirkulerar – inte endast det som värderas positivt, t.ex. mänskliga rättigheter, utan också det vi värderar negativt. Till den senare kategorin får räknas just alienationen, vilket under det moderna samhällets utveckling förefaller överskrida det industriella sammanhanget och spridas till alla samhällets delar. Alienationsteorin har på motsvarande sätt utvecklats från marxistisk teori om proletarisering till ett slags beskrivning av den moderna existensen överhuvudtaget. En konsekvens av denna förskjutning av fokus blir att andra förklaringar till den utbredda alienationen än den kapitalistiska industriproduktionen och dess alienerande åtskillnad mellan människa och arbetskraft prövas, t.ex. marknadens, ekonomismens och en rad olika massfenomens inverkan. Bland de senare har det talats om massmedia, masskonsumtion och masssamhälle. I det följande ska jag foga massuniversitetet till listan.

²⁰ Marcuse, Herbert 1968, *Den endimensionella människan*, Bonniers.

²¹ Beck, Ulrich 1992, *Risk Society. Towards a New Modernity*, SAGE.

Universitet och student i massutbildningen

Vad är det egentligen som händer med universitetet och studenten i övergången från elit- till massutbildning? I det följande ska jag bidra till svaret på denna stora fråga genom att peka på två förändringar som har relevans för förståelsen av det studentinflytandeunderskott som påvisats tidigare, närmare bestämt de kvalitetsproblem som uppstår samt student-existensens förändring. Låt mig dock inleda med en kort beskrivning av det framväxande massuniversitetet.

Massuniversitetet

Ökningen av antalet studenter från omkring 20.000 på 1950-talet till närmare 300.000 i slutet av 1990-talet kan sägas innebära framväxten av ett massuniversitet. Studenttillväxten sker i två vågor: en under perioden fram till 1970 och en annan från mitten av 1980-talet. Sedan 1987 har antalet studenter ökat med drygt 100.000²². Får vi tro de politiska beslutsfattarna kommer den kraftiga ökningen att fortsätta eftersom man har målsättningen att den s.k. deltagarfrekvensen (= andelen av befolkningen som vid en viss tidpunkt bedriver studier vid universitet och högskolor) ska öka ytterligare. Vid jämförelser med andra länder finner man att deltagarfrekvensen är högre på många andra håll. Om Sverige skulle ha uppnått en lika hög deltagarfrekvens som t.ex. Finland 1995 skulle antalet studenter ha behövt öka med ytterligare 100.000²³. Då det finns en utbredd tro att ökning av antalet högskoleutbildade leder till ekonomisk återhämtning kommer graden av nationell "massuniversifiering" att definieras in i den ekonomiska konkurrensens sfär, vilket framgår av följande rader:

"En utbyggnad av utbildningskapaciteten är ... på gång. Till år 2010 skulle andelen i befolkningen med eftergymnasial utbildning öka från ca 20 procent till knappt 30 procent. Är det mycket eller lite? Räcker det för kunskapssamhället? Kanske? Kanske inte? I det land som har högst utbildning i befolkningen (Kanada, AP) ligger motsvarande andel för närvarande på 40 procent."²⁴

²² Lars Brandell, Högskoleverket, har hjälpt mig att ta fram den studentstatistik som här används.

²³ Uppgifter hämtade från Högskoleverksprojektet *Studenterna i Sverige* som publicerat flera rapporter från 1996 och framåt.

²⁴ Sohlman, Åsa 1996, *Framtidens utbildning. Sverige i internationell konkurrens*, SNS Förlag, s 109.

Bakgrunden till den kraftiga ökningen av studentantalet är sammansatt. Det finns en tendens till massuniversifiering i västvärlden överhuvud taget och i vissa länder började massuniversitetet växa fram långt tidigare än i Sverige. Här sammanfaller massuniversitetets framväxt med industrisamhällets kris, med behov av ett slags positiv nationell självbild efter decennier av negativt krismedvetande, med förväntningar om en ny sorts kompetens i det som ömsom kallas kunskaps- och ömsom informationssamhället. Det som trots allt mest drivit på den markanta ökningen av studentantalet är arbetslösheten, bland unga i synnerhet. Under perioden 1985-95 har följaktligen ökningen av de yngres deltagarfrekvens i universitetsutbildning varit kraftigast.

Kvalitetsproblem i övergången från "elit" till "mass"

Det förefaller finnas en närmast obönhörlig dynamik som resulterar i kvalitetsförsämring när något utvecklas från "elit" till "mass". Här är inte platsen att ingående analysera och tolka denna dynamik, utan låt mig endast konstatera att den har såväl "objektiva" som "subjektiva" inslag. Med objektiva inslag avses produktionsvillkoren vid massframställning av vad det nu än är: bröd, bilar, möbler, tidningar eller utbildning. Med subjektiva inslag avses den mening som användarna tilldelar det massframställda.

En förutsättning för massframställning är rationalisering, vilken syftar till kostnads- och tidsbesparing. Följden av rationaliseringen är för det mesta standardisering, vilken dessutom kräver ett slags smakrationalisering från användarnas sida: de måste lära sig att stå ut med att t.ex. äta i princip samma industriellt producerade bröd varje dag eller höra i princip samma musik från ett otal olika radiokanaler. En viktig faktor är här priset: standardisering sänker priset och nyttigheter som inte är massframställda och standardiserade åsätts därför ett avsevärt högre pris. Dynamiken i massframställningen är alltså sådan att såväl pris som kvalitet differentieras.

Till de subjektiva inslagen i den dynamik som skapar kvalitetsproblemm i övergången från "elit" till "mass" hör vad som skulle kunna kallas användarsmitta. Nietzsche beskrev förutsättningen för denna så här:

"Hur förändrar sig den allmänna smaken? Därigenom att enskilda, mäktiga, inflytelserika personer utan skamkänsla uttalar och tyranniskt genomdriver *sitt* hoc est *ridiculum*, hoc est *absurdum* (detta är löjligt, detta är orimligt), alltså omdömen dikterade av deras

egen smak och äckelkänsla – de lägger därmed ett tvång på många människor som så småningom blir en vana för ännu flera och till sist ett *behov hos alla*.²⁵

När denna smakutveckling tillämpas på det massframställda ger den ett mönster åt differentieringen av pris och kvalitet. När det som en gång var i ”de mäktigas” smak blir massans behov, förändras de mäktigas smak och så rullar det på i en spiral där avståndet mellan mäktiga och massa bibehålls. Användarnas status smittar värderingen av det använda.

Att ha de mäktigas resp. massans smak betyder olika saker och Bourdieu har i bl.a. sitt arbete om distinktionen klargjort det meningsarbete som sysselsätter användarna. Förutsättningen för hans analys är att differens ger mening och distinktion ger identitet:

”En betingelse är alltid samtidigt och oskiljaktigt definierad av dels de karaktäristika som hör ihop med betingelsen själv, dels relationella karaktäristika. De senare, relationella kännetecknen förklaras av att en betingelse ingår i ett helt system av betingelser som också är ett *system av skillnader*, ett system av särskiljande positioner. Med andra ord definieras en betingelse av allt som särskiljer den från det den inte är, och särskilt från det den står i motsättning till: i skillnaden definieras och bekräftas den sociala identiteten.”²⁶

Mot bakgrund av produktionsvillkoren vid massframställning och användarsmitta kan man nu fråga vad som sker i övergången från elit- till massutbildning. Risken är stor att det uppstår kvalitetsproblem, vilket kanske indikeras av den explosiva utvecklingen av kvalitetsarbete vid svenska universitet och högskolor under 1990-talet. Medan kvaliteten tidigare närmast togs för given måste den nu säkras. Det är självklart positivt eftersom den differentieringsdynamik som det tidigare talades om och som innebar att det standardiserade massframställda får lägre kvalitet än dess motsats, på det viset kanske kan hejdas. Svårare är det förmodligen med användarsmittan som har att göra med den mening användarna tilldelar det som framställts för massan resp. det särskiljande. Här har följande inträffat: universitetsutbildning som tidigare var förbehållen en liten elitgrupp men åtråddes av många fler, har börjat att spridas till allt fler varpå åtrån minskar samtidigt som differentiering och distinktionering inträder för att bibehålla särart och identitet. Sådan differentiering har alltsedan slutet av 1960-talet pågått inom det högre

²⁵ Nietzsche, Friedrich 1988, *Den glada vetenskapen*, Korpen, s 52f.

²⁶ Bourdieu, Pierre 1993, *Kultursociologiska texter*, Symposion, s 300.

utbildningssystemet²⁷, som sedan dess följaktligen fogar samman utbildningar av synnerligen olika karaktär med t.ex. olika social rekrytering: läkarutbildning och sjuksköterskeutbildning; förskolläraryt utbildning och juristutbildning; socionomutbildning och ekonomutbildning för att bara nämna några. Idag förefaller universitetsutbildningens kvalitet differentieras samtidigt som den skeva sociala rekryteringen kvarstår. Gamla elitutbildningar tycks kunna bibehålla sin elitkaraktär och samtidiga rekrytering ur högre sociala skikt, medan utbildningar som i högre grad rekryterar studenter med medel- och arbetarklassbakgrund, inte minst på det samhällsvetenskapliga området, får bära en stor del av det framväxande massuniversitetets bördor och åtföljande kvalitetsproblem.

Från en *ur* till en *i* mängden – förändrad studentexistens

Studenternas situation i elituniversitetet bestämdes i hög grad av att de var underkastade elitkvalificering. I någon mening var de representanter för ett slags "juniorelit". Mot den bakgrunden kan studenten sägas genomgå ett slags proletarisering i det framväxande massuniversitetet. Det kan tyckas som om industrisamhällets relationer mellan överordnade och underordnat kollektiv säkrar sin överlevnad genom att smyga sig in i massuniversitetet. En stor studentklass formeras och sammansvetsas av universitetet. Den företer många av den industriella alienationens kännetecken: en stor del av klassen hålls nere i ett slags påtvingad ansvarslöshet, som riskerar att övergå i inlärld hjälplöshet, medan en mindre del aktiverar sig i fackföreningsliknande studentkårer och kräver inflytande och delaktighet. Detta är naturligtvis en synvilla. Industrisamhällets över-underordningsrelationer förlänger inte sitt liv genom att klona sig inom universitetsutbildningen. Det är i verkligheten tillgången till och fördelningen av resurser i kombination med hur utbildningsanordnaren väljer att organisera den stora studenttillströmningen som skapar en masstillvaro bland studenterna, vilken i sin tur framkallar förhållanden som gör att ovanstående analogi i alla fall inte framstår som helt galen.

Den mening universitetsutbildning ger studenten varierar inte endast med utbildningsinnehållet, utan också med hur tillträdet till utbildningen regleras. I elitutbildning är studenten en som bryts ut ur mängden och den differens som därmed skapas ger mening åt utbildningen (helt oberoende av innehåll och kvalitet) och distinktionen mellan mängden och den som brutits ut ur den ger studenten identitet. I mass-

²⁷ Om detta se Gesser, Bengt 1985, *Utbildning, jämlikhet, arbetsdelning*, Arkiv

utbildning är studenten snarare en i mängden och då är det möjligen denna masstillvaro som träder i förgrunden och ger studentexistensen mening. Som nämnts antyder gruppintervjuerna en spänning mellan masstillvaro och individualisering. Upplevelsen av masstillvaron är negativ och studenterna förefaller till viss del försöka ta sig ur massan och framträda som individer. Samtidigt gör den hårda konkurrens som de beskriver och upplever att de atomiseras, blir standardiserade konkurrenter i en tävlan om platser, poäng, betyg och uppmärksamhet.

Elitutbildning är förbehållen få men åtrådd av många. Massutbildning innebär att utbildningen öppnas för många och hur det påverkar åtrån är väl än så länge en öppen fråga – men det finns dock tendenser som antyder en försvagad åtrå. Dessa kan ses som aspekter av den student-alienation som ska diskuteras i nästa avsnitt.

Objekt, medel, atom

Ur ovanstående summariska framställning kan tre begrepp lyftas ut, vilka beskriver olika aspekter av alienation: objekt, medel, atom. Dessa ska jag nu använda för att ge en karakteristik av studentalienationen.

I tänkandet kring alienation är begreppen objekt och medel centrala. Skillnaden dem emellan har att göra med huruvida objektet används intentionellt av en aktör eller ej. Människan kan framställas som alienerad om objekten får inflytande över henne. Men hon kan också framställas som alienerad om hon blir medel i någon annans handlande. I båda fallen händer något med människan – hon blir objektifierad och i någon mening främmandegjord.

Begreppen objekt och medel kan kopplas till den högre utbildningen på olika sätt. Eftersom massuniversitetet i Sverige i hög grad växer fram i en period av ekonomisk kris och hög arbetslöshet, anvisas universitetsutbildning som ett medel för nationalekonomisk återhämtning. Här finns en tendens att objektifiera och göra medel av studenten i massuniversitetet. Studenterna blir medel i en viss nationell krispolitik. Därmed har utbildning blivit något påbudet. Detta tvång rättfärdigas ofta med hänvisning till att "utbildning är bra" – att det är bra för samhället kan man kanske instämma i men om det är bra för individen är mera tveksamt. Man kan i alla händelser anta att i synnerhet de som inte skulle ha blivit studenter om de haft ett val, blir främmandegjorda i denna utveckling.

Detta får antagligen också konsekvenser för synen på högre utbildning: den åtrås inte i lika hög grad när den är påbjuden och som när den var förbehållen ett fåtal; den ses inte i lika hög grad som en väg att erövra kunskap, utan snarare som något man måste ta sig igenom på väg mot... Ja, vad är man på väg mot? Denna osäkerhet, ja, stundtals ångest inför vad som kommer efter den högre utbildningen tenderar också att förvandla de nyttiga aspekterna av lärandet till objekt – vilka kan ansamlas och användas som medel i det stora konkurrensspel som den högre utbildningen förefaller ha förvandlats till under senare tid. Den starka konkurrens som studenterna upplever framträder här som ett slags förslavande under utbildningens nyttiga objekt. Det förhållningssätt som då utvecklas kan betecknas instrumentellt och vi kan ta hjälp av Fromm, som skilde mellan varandets och ägandets livsformer inom alla delar av samhällslivet, för att beskriva det:

”Studenter vars liv präglas av ägandet, lyssnar på en föreläsning, hör orden och förstår den logiska strukturen och innebörden, skriver så gott de kan ner varje ord i sina anteckningsböcker, så att de senare kan lära sig anteckningarna utantill och på så sätt klara examen. Men innehållet blir inte en del av deras individuella tankesystem, och kan alltså inte berika och vidga det. I stället formar de de ord de hör, till fasta tankegrupper eller hela teorier, som de sedan kan lagra. Studenterna och innehållet i föreläsningarna förblir främlingar för varandra, fastän varje student har blivit ägare av en samling påståenden som gjorts av någon annan (som antingen själv skapat dem eller tagit över dem från någon annan källa).”²⁸

Studenten som objekt och medel i en speciell krispolitik resp. utbildningen som objekt och medel i ett konkurrensspel vill jag således se som aspekter av studentalienationen. En annan aspekt är den atomtillvaro som beskrevs i förra kapitlet. Av både enkätundersökningen och gruppintervjuerna framgår att studenterna förefaller uppleva sig som delar av en massa: de ses inte som resurser och i ganska hög grad anser studenterna att de inte behandlas som betydelsefulla delar av verksamheten. Studenternas egna individualiseringsförsök kopplas på ett ganska naturligt sätt till konkurrensspelet och konsekvensen av detta blir atomiserad mass-tillvaro.

Masstillvaron upplevs som problematisk av både studenter, lärare och utbildningsmyndigheter. Studenterna vill bli bekräftade och synliggjorda som individer, inte som en massa av sammanfösta atomer, även om det i våra intervjuer framkommer att det ibland kan vara ganska behagligt att

²⁸ Fromm, Erich 1978, *Att ha eller att vara?*, Natur och Kultur, s 44.

bli uppslukad av massan. Pedagogiskt kompetenta lärare framhåller riskerna med masstillvaron eftersom den tenderar att minska studenternas ansvarstagande för det egna lärandet. Svenska utbildningsmyndigheter och universitet har, inspirerade av tendenser till förvaltningsförnyelse i hela västvärlden, försökt bryta ned masstillvaron genom att skapa ett slags serviceanda där studenten ses som kund. Ur en synvinkel är detta ganska effektivt eftersom studentens alienationsupplevelse förmodligen inte i första hand handlar om brist på formellt inflytande, utan just om individens osynliggörande i studentmassan. Kundmetaforen är dock ur en annan synvinkel ett mindre tilltalande sätt att bryta ned masstillvaron. Kundens tillvaro är i och för sig, åtminstone på ytan, individualiserad men också passivt konsumtionistisk²⁹. Att vara kund innebär vidare ett begränsat ansvarstagande: när en missnöjd kund överger t.ex. en affär, röstar hon i och för sig med fötterna men tar i övrigt inget ansvar för förbättring av den service hon är missnöjd med. Med tanke på den centrala roll dagens studenter ger läraren i sina lärprocesser, vilket framgår av t.ex. våra enkätdata, misstänker jag att den passiva och tendentiellt ansvarslösa kunskapskonsumtionismen redan tagit många studenter i besittning och som en följd därav utvecklas i många fall vad som med en lätt vridning av Simmel³⁰ kunde kallas en blaserad kunskapsattityd. Rapporter från t.ex. Storbritannien antyder samma sak: "Idag förväntas universitetet behandla sina studenter som kunder, varför studenterna har börjat ge lärarna skulden för sina misslyckanden. Studenter som misslyckas har börjat stämma universitetet."³¹ Kundtänkandet sätter fingret på ett allvarligt problem i studenternas masstillvaro – nämligen individens försvinnande i massan – men det bidrar knappast till dess lösning. Kundtänkandet förvärrar snarare problemet eftersom det bidrar till att konstruera studenter-

²⁹ Noggrann läsare undrar kanske hur det kan komma sig att denna mening (och några till) återfinns ordagrant återgiven på s 83 i Utbildningsdepartementets rapport *Studentinflytande inom högskolan* (Ds 1998:51) som primärformulering utan att källan anges (Källan är antingen min text "Det framväxande massuniversitetets kvalitetsfrågor" eller en tidigare version av denna rapport, vilka Utbildningsdepartementets arbetsgrupp haft tillgång till). Det gjorde jag också i ett brev till utredningsgruppens sekreterare som beklagade och uppgav att orsaken var tidspress. Det är naturligtvis sådant som händer ibland och jag har inte alls för avsikt att nedvärdera utredningsgruppens resultat, utan vill endast klargöra att jag inte plagierar Utbildningsdepartementets rapport.

³⁰ Simmel, Georg 1981, *Hur är samhället möjligt? och andra essäer*, Korpen. I essän "Storstäderna och det andliga livet" beskriver Simmel den blaserade attityd som uppstår i storstadens intensiva sociala liv.

³¹ Smith, Anthony & Webster, Frank, *Changing Ideas of the University*, i Smith, Anthony & Webster, Frank (eds) 1997, *The Postmodern University. Contested Visions of Higher Education in Society*, Open University Press, s 1.

na som atomer med ett mycket begränsat ansvar för den egna utbildningen.

Att utbildningsmyndigheter börjar tillämpa kundmetaforen i universitetsutbildningen samtidigt som studenterna börjar betrakta sig som kunder kan vara en slump. Men det kan också handla om att en och samma samhälleliga utvecklingstendens gör sig gällande på ömse håll. Konsumtionism är de facto ett starkt inslag i den nuvarande samhällsutvecklingen och en del ser den som en aspekt av övergången från modernt till postmodernt samhälle. Ramar vi in massuniversitetets framväxt så, framträder massuniversitetet som en plats för kunskapskonsumtion snarare än kunskapsproduktion. Konkret tar sig detta uttryck i ett pedagogiskt skifte där studenterna utvecklas från kunskapsproducenter till kunskapskonsumenter men också i ett skifte av fokus från forskning till utbildning. Universitetet blir i mindre grad kunskapsproducenter (forskande institutioner) och i högre grad institutioner som bjuder ut varor på kunskapskonsumtionsmarknaden. Genom att framträda som kunder kan studenterna få ett visst inflytande på denna marknad. I någon mening bidrar de då till att föra in en kunskapens konsumtionskultur i universitetsutbildningen.

Olika försök att öka studentinflytandet förhåller sig till de alienerande tendenserna i massuniversitetet som ett slags överlevnadsstrategier. Beroende på hur överlevnadsstrategierna utformas kan de bidra både till att skärpa alienationen och motverka den. När det gäller kunskapskonsumtionismen och kundtänkandet kan de tolkas som försök att öka studenternas individuella inflytande. De bidrar emellertid också till att skärpa studentalienationen därför att de begränsar inflytandet till den individuella nivån och innebär ett synnerligen begränsat ansvar för det egna lärandet. Det är därför viktigt att öka studentinflytandet på ett sätt som också motverkar studentalienationen – och med andra ord bjuder motstånd mot det synnerligen begränsade inflytande och ansvar för lärandet som kunskapskonsumtionism och kundtänkande innebär. Alternativen som står till buds om man vill undvika kunskapskonsumtionism och öka studentinflytandet är att skapa de pedagogiska förutsättningar som gör att studenten kan bli en aktiv och ansvarstagande medaktör i lärandet³².

³² En mer konkret framställning av dessa förutsättningar finns i Persson, Anders 1996, *Nyfikenhet, kritiskt tänkande och kvalitet*, Lunds universitet: Utvärderingsenheten och delvis också i Persson, Anders 1998, *Det framväxande massuniversitetets kvalitetsfrågor*, i *Institution i rörelse*, Sociologiska institutionen i Lund.

5. Sammanfattning och åtgärder

I det följande sammanfattas rapporten och vidare presenteras åtgärder för att förbättra studentinflytandet inom grundutbildningarna i medie- och kommunikationsvetenskap samt sociologi.

Sammanfattning

Hösten 1997 påbörjades en undersökning av studentinflytande bland studenter inom grundutbildningarna i medie- och kommunikationsvetenskap (MKV) samt sociologi vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet. I syfte att kartlägga dels inflytandesituationen och dels vad studenterna egentligen menar med studentinflytande gjordes först en enkätundersökning bland samtliga studenter inom fristående kurser i nämnda ämnen. Därefter gjordes intervjuer med fem studentgrupper, vilka syftade till att förstå en del av enkätundersökningens resultat. Undersökningen utformades mot bakgrund av ett framväxande massuniversitet, med starkt växande studentantal vilka skall undervisas med i bästa fall konstanta resurser. Två föreställningar om studentinflytande styrde undersökningens uppläggning:

- Det är inte i första hand brist på formellt inflytande i olika beslutande organ som den under senare tid aktualiserade avsaknaden av studentinflytande betyder, utan snarare en brist på informellt inflytande över utbildningens vardagliga frågor;
- Upplevelsen av brist på inflytande är i hög grad en alienationsupplevelse, vilken speglar en brist på delaktighet i en rad olika avseenden.

På något längre sikt syftar undersökningen också till att finna organisations- och undervisningsformer som medger utökat studentinflytande och att tillämpa dessa inom grundutbildningarna vid Sociologiska institutionen.

Enkätundersökningen: det motsägelsefulla studentinflytandet

Enkäten samlades in vid undervisningstillfällen inom fristående kurser i MKV och sociologi under slutet av oktober 1997. Svarsfrekvensen blev endast 55 % men svarspopulationen avviker inte markant från totalpopulationen av studenter inom fristående kurser i MKV och sociologi – åtminstone inte vad gäller kön, ålder och nivå inom utbildningen. Könsfördelningen är i det närmaste densamma i båda populationerna. De yngre studenterna är något underrepresenterade i svarspopulationen, liksom studenter på högre nivå.

Om situationen ska beskrivas med hjälp av enkätdata så pekar de entydigt mot ett stort studentinflytandeunderskott: endast ca 5 % av svarspopulationen anser att de har inflytande i mycket hög grad eller i hög grad över kursen, undervisningen, examinationen och kurslitteraturen. Drygt 70 % anser att de inte alls har inflytande över kurslitteraturen, drygt 60 % anser sig helt sakna inflytande över examinationen och drygt 50 % anser att de inte alls har inflytande över kursen. När det gäller undervisningen anser knappt 40 % att de inte alls har inflytande över den.

Upplevelsen av nästan total avsaknad av inflytande, präglar de flesta aspekter av enkätundersökningens resultat. Endast 16 % av svarspopulationen anser i mycket hög och hög grad att studenterna ses som en resurs i verksamheten. Endast 8 % anser i mycket hög och hög grad att kursvärderingar ger resultat. Nästan hälften av de svarande anser sig överhuvudtaget inte veta om kursvärderingar ger resultat. Till den närmast totala avsaknaden av inflytande kan också läggas en mycket svag upplevelse av delaktighet från studenternas sida.

Men det finns inget rakt samband mellan denna upplevelse av brist på inflytande och anspråken på inflytande. Det är nämligen endast en knapp femtedel av svarspopulationen som i mycket hög grad önskar inflytande över kursen, undervisningen, examinationen och kurslitteraturen. Bilden av studentinflytandet är minst sagt motsägelsefull och av tabellen på nästa sida framgår att av de svarande som anser sig helt sakna inflytande så önskar hälften endast öka inflytandet till viss del:

Tabell: Svarande som anser sig helt sakna inflytande och önskar inflytande till viss del

	Har inget inflytande och önskar inflytande till viss del (%)
Över kursen	52
Över undervisningen	46
Över examinationen	42
Över kurslitteraturen	46

Samtidigt tycks det finnas ett de stigande förväntningarnas missnöje som tar sig uttryck i att de som anser sig ha något större inflytande, t.ex. de av studenterna valda kursombuden, också har större inflytandeanspråk. Det ska också sägas att Sociologiska institutionen inte är en ovanligt dålig institution vad gäller benägenheten att beakta studenternas intressen. Under 1990-talet har dessutom ett omfattande arbete pågått för att förändra i synnerhet undervisningen och de pedagogiska förhållandena. Detta förefaller inte ha satt några djupare spår i studenternas förhållande till verksamheten – åtminstone inte några spår som kan avläsas i enkätundersökningen.

Allt detta hänger delvis samman med hur studenterna definierar inflytande. På frågan vad studentinflytande mest är en fråga om svarar endast 15 % att det är inflytande via representanter. Nästan hälften svarar att studentinflytande mest är en fråga om direkt inflytande över studiesituationen och nästan en femtedel menar att studentinflytande handlar om att känna sig som en betydelsefull del av institutionens verksamhet. Svarspopulationen anser i hög grad att studentinflytandet ska organiseras genom kursombud och lärare och inte alls i lika hög grad genom institutionsstyrelse och studierektor.

De studenter som besvarat enkäten har alltså starka preferenser för ett studentinflytande som ligger nära studenterna: som handlar om den nära och omedelbara studiesituationen och som organiseras genom aktörer som är nära studenterna. Det visar sig också att kollektiv organisering inte föredras av studenterna: endast 2 % av svarspopulationen väljer namninsamling bland studenterna som medel att ändra kursens examinationsform, medan mer än hälften menar att de skulle tala med läraren om de skulle vilja uppnå en sådan förändring.

Gruppintervjuerna: konkurrens som nyckel till förståelse

Enkätundersökningen visar alltså på ett stort studentinflytandeunderskott samtidigt som den visar att studenterna främst vill ha ett direkt inflytande över den omedelbara studiesituationen. En slutsats av detta är att studenterna inte separerar, utan snarare uppfattar inflytandet som en integrerad del av studiesituationen. Enkätundersökningen ger emellertid också en motsägelsefull bild av inflytandesituationen eftersom den visar att trots det stora inflytandeunderskottet, önskar en stor del av de svarande endast till viss del öka sitt inflytande. Samtidigt finns i svarspopulationen starka preferenser för ett personifierat inflytande, med andra ord ett studentinflytande organiserat genom kursombud och lärare, medan tilltron till inflytande skapat genom kollektiv organisering är svagt.

Resultatet av de fem intervjuer som gjordes med studentgrupper inom grundutbildningarna i MKV och sociologi är självfallet mångfasetterat men intervjuerna ger också en nyckel till förståelse av den ganska motsägelsefulla bild av studentinflytandet som framkommit. Nyckeln är den starka konkurrens som studenterna upplever – till följd av ett framväxande massuniversitet med allt knappare resurser (i synnerhet inom det samhällsvetenskapliga området) och till följd av en extremt konkurrenspräglad arbetsmarknadssituation för i synnerhet ungdomar. För studenterna hänger dessa två aspekter samman: universitetsutbildning anvisas som ett alternativ till eller en lösning på arbetsmarknadssituationen. Kanske är det så att det krismedvetande som så länge hållit vårt samhälle i sitt grepp nu förvandlats till ett konkurrensmedvetande?

Studenterna i intervjugrupperna är i alla händelser starkt konkurrensmedvetna och detta leder till ett individualistiskt perspektiv på den egna studiesituationen som ger mening åt de flesta aspekter av studenttillvaron, även studentinflytandet. Att vara en resurs och att känna sig som en betydelsefull del av institutionens verksamhet – det är både att ha ett slags inflytande och att betyda något som individ. Att påverka genom att tala direkt med läraren – det är både att påverka verksamheten och att lansera sig som student. Att vara kursombud kan vara ett sätt att påverka och lansera sig, vilket emellertid för många tycks inkräkta alltför mycket på andra aktiviteter. Det svaga intresset för kollektiv organisering har att göra med samma sak, men till skillnad från kursombudsuppdraget tycks studenterna uppleva kollektiv organisering som ett individuellt osynliggörande som kommer i konflikt med behovet av att faktiskt känna sig och lansera sig som betydelsefull individ. Kraven på inflytande handlar på

en och samma gång om att åstadkomma förändringar av den nära studiesituationen och om att bli sedd och hörd – som individ.

Studentalienation: objekt, medel, atom

Den motsägelsefulla situationen där många anser sig sakna inflytande men relativt sett få vill eller upplever sig ha möjlighet att öka sitt inflytande, parad med den starka konkurrensen och studenternas konkurrensmedvetande, tyder på ett slags studentalienation. Ur det samhällsvetenskapliga teoretiserandet kring alienation, vilket i princip beskriver alienation som ett karakteristiskt drag hos den moderna existensen, har tre begrepp lyfts ut, vilka beskriver olika aspekter av alienation: objekt, medel och atom. Dessa används för att ge en karakteristik av studentalienationen.

I tänkandet kring alienation är objekt och medel centrala. Skillnaden dem emellan har att göra med hurvida objektet används intentionellt av en aktör eller ej. Människan kan framställas som alienerad om objektet får inflytande över henne och hon i någon mening själv blir till ett slags objekt. Men hon kan också framställas som alienerad om hon blir medel i någon annans handlande. I båda fallen händer något med människan – hon blir objektifierad och i någon mening främmandegjord.

Begreppen objekt och medel kan kopplas till den högre utbildningen på olika sätt. Eftersom massuniversitetet i Sverige i hög grad växer fram i en period av ekonomisk kris och hög arbetslöshet, anvisas universitetsutbildning som ett medel för nationell ekonomisk återhämtning. Då den högre utbildningen blir medel i en viss nationell krispolitik finns en tendens att objektifiera studenterna och göra dem till medel. Utbildning blir helt enkelt något påbjudet. Man kan anta att i synnerhet de som inte skulle ha blivit studenter om de haft ett val, blir främmandegjorda i denna utveckling.

Detta får antagligen också konsekvenser för synen på högre utbildning: den åtrås inte i lika hög grad när den är påbjuden och som när den var förbehållen ett fåtal; den ses inte i lika hög grad som en väg att erövra kunskap, utan snarare som något man måste ta sig igenom på väg mot en i många fall osäker inplacering på arbetsmarknaden. Detta ökar konkurrensen inom den högre utbildningen och förvandlar de nyttiga aspekterna av lärandet till objekt – vilka kan ansamlas och användas som medel i det skarpa konkurrensspel som den högre utbildningen förefaller ha förvandlats till. Den starka konkurrens som studenterna upplever fram-

bringar i många fall ett instrumentellt förhållningssätt till kunskap och utbildning.

Studenten som objekt och medel i en speciell krispolitik resp. utbildningen som objekt och medel i ett konkurrensspel vill jag således se som aspekter av studentalienationen. En annan aspekt är den atomtillvaro som utvecklas i massuniversitetets stora studentgrupper, där de materiella förutsättningarna för att organisera lärande interaktion mellan lärare och studenter är synnerligen knappa. Av både enkätundersökningen och gruppintervjuerna framgår att studenterna förefaller uppleva sig som delar av en massa: de ses inte som resurser och i ganska hög grad anser studenterna att de inte behandlas som betydelsefulla delar av verksamheten. Studenternas egna individualiseringsförsök tar sig bl.a. uttryck i att de ser sig som kunder och en konsekvens av detta blir en atomiserad masstillvaro där individerna inte tjänar på att samarbeta och att kollektivt försöka öka studentinflytandet.

Olika försök att öka studentinflytandet förhåller sig till de alienerande tendenserna i massuniversitetet som ett slags överlevnadsstrategier. Beroende på hur överlevnadsstrategierna utformas kan de bidra både till att skärpa alienationen och motverka den. Under senare år har såväl studenter som utbildningsmyndigheter börjat föreställa sig studenten som kund och dessutom har ett kunskapskonsumtionistiskt tänkande brett ut sig. Kundtänkande och kunskapskonsumtionism kan tolkas som försök att öka studenternas individuella inflytande men det bidrar emellertid också till att skärpa studentalienationen därför att inflytandet begränsas till den individuella nivån. Dessutom innebär kundtillvaron ett synnerligen begränsat ansvar för det egna lärandet. Det är därför viktigt att öka studentinflytandet på ett sätt som också motverkar studentalienationen – och med andra ord bjuder motstånd mot det synnerligen begränsade inflytande och ansvar för lärandet som kunskapskonsumtionism och kundtänkande innebär. Alternativet som står till buds om man vill undvika kunskapskonsumtionism och öka studentinflytandet är att skapa de pedagogiska förutsättningar som gör att studenten kan bli en aktiv och ansvarstagande medaktör i lärandet.

Åtgärder

Syftet med studentinflytandeprojektet var inte endast att undersöka inflytandesituationen inom grundutbildningarna i MKV och sociologi, utan också att föreslå åtgärder som skulle kunna förbättra studentinflytandet. Den referensgrupp som följt projektet har diskuterat åtgärder i ljuset av undersökningsresultaten och kommer en tid framöver att fortsätta att bevaka inflytandesituationen vid institutionen.

Mot bakgrund av studentinflytandets olika aspekter kommer åtgärder att vidtas som:

1. Bidrar till att förbättra kursombudens arbete

Här handlar det främst om att underlätta kursombudens arbete genom att förbättra kontakten mellan studenter, kursombud, studierektor, lärare och institutionsstyrelse. Vidare kommer åtgärder att vidtas för att höja kursombudens status, t.ex. genom kursombudsutbildning i Sociologiska institutionens regi.

2. Introducerar studenterna bättre i universitetets och institutionens studiekultur

En introduktionsdag för samtliga studenter kommer att införas. Syftet med denna är att underlätta övergången till universitetsstudier för i synnerhet nybörjarstudenter. I synnerhet är det viktigt att tidigt ge studenterna en inblick i universitetets studiekultur, vilken i hög grad präglas av ett vetenskapligt förhållningssätt och kritiskt tänkande. Det är också viktigt att institutionen som utbildningsanordnare tar ansvar för att studenterna lär sig att lära. Det handlar då inte om studieteknik i form av ytlig memoreringsteknik, utan om varaktigt lärande eller djupinläring

3. Bidrar till att göra studenten till medaktör i lärprocessen

Grundutbildningen i sociologi har för kort tid sedan sjösatt en grundutbildning med nya arbetsformer, inspirerade av problembaserat lärande, som ökar förutsättningarna för studenten som medaktör i lärandet. Det omfattande pedagogiska utvecklingsarbete som sedan flera år pågått vid institutionen fortsätter med målet att studenten ska bli medaktör. I sammanhanget är det också viktigt att synliggöra bedömningskriterier vid betygsättning, inte minst när det gäller det mest självständiga inslaget i grundutbildningen – uppsatsskrivande. Detta arbete är redan på god väg inom MKV-grundutbildningen och i sociologi startar nu ett projekt för att förbättra handledning och examination av uppsatser.

6. Summary

Results from two investigations are reported, a survey study and group interviews among undergraduate students of sociology and media- and communication studies at Lund University, concerning students' power to influence their education (below called: "student influence").

The survey study shows a general lack of student influence. At the same time it shows that the majority of the students define such influence as their actual power to influence their immediate study situation. To conclude: the students do not consider such power as a general principle separated from their own study situation; rather they integrate the question of student influence into it. The survey study, however, also paints a contradictory picture of student influence. In spite of their lack of power the students only partly desire to achieve increased influence.

The group interviews illuminate this contradictory situation in different ways, but one result in particular improves our understanding of it: the very strong competition that faces the students in the "mass university", with increasing scarcity of resources, and an extremely competitive labor market-situation with high unemployment, particularly among young people. In this situation higher education is regarded as being both an alternative to unemployment and the solution to the problems in the labor-market.

The situation where most of the students are powerless and at the same time few of them desire to increase their power to influence their study situation, together with the students' competitive existence, is understood as a situation in which students become alienated.

The alienation of students is given meaning in the light of an educational policy that has made higher education a means for economic recovery. Students tend to feel they are treated as objects when they are more or less forced into higher education. Consequently the value of education changes and it becomes less desirable. But, at the same time, the competitive labor market and educational situation force students to accumulate credits as though they were things and this leads to an instrumental upgrading of education.

Different ways of empowering students to influence their education can be seen as strategies of survival. Depending on how these strategies are actually designed, they either contribute to or counteract student alienation. One way of trying to increase student co-determination is to

see the student as a consumer – a strategy adopted by both educational authorities and student unions. The consumer-role individualizes the student and in a way counteracts the students' mass existence in a "mass university" but it also contributes to alienation, since the education-consumer has in fact limited powers to influence his/her education and a limited responsibility for his/her study situation.

When trying to increase student influence one consequently has to do it in a way that also counteracts alienation. One way of doing it is to create conditions that give students greater powers and opportunities to become active and responsible co-actors in their own learning-processes.

Referenser

- Andersson, Gunnar (red) 1996, *Egensinne och mångfald*, Arkiv förlag
- Beck, Ulrich 1992, *Risk Society. Towards a New Modernity*, SAGE
- Bourdieu, Pierre 1993, *Kultursociologiska texter*, Symposion
- Buber, Martin 1993, *Om uppföstran*, Dualis
- Durkheim, Emile, *Själv mordet*, Argos
- Erlander, Tage 1976, *1955-1960*, Tidens förlag
- Fromm, Erich 1978, *Att ha eller att vara?*, Natur och Kultur
- Gardell, Bertil & Svensson, Lennart 1981, *Medbestämmande och självstyrelse*, Prisma
- Gesser, Bengt 1985, *Utbildning, jämlikhet, arbetsdelning*, Arkiv förlag
- Israel, Joachim 1971, *Alienation. Från Marx till modern sociologi*, Rabén & Sjögren
- Marcuse, Herbert 1968, *Den endimensionella människan*, Bonniers
- Marx, Karl 1977, *Ekonomisk-filosofiska manuskript från 1844*, i *Skrifter i urval. Filosofiska skrifter*, Cavefors
- Nietzsche, Friedrich 1988, *Den glada vetenskapen*, Korpen
- Persson, Anders (red) 1997, *Kvalitet och kritiskt tänkande*, Research Reports, Sociologiska institutionen i Lund
- Persson, Anders 1996, *Nyfikenhet, kritiskt tänkande och kvalitet*, Lunds universitet: Utvärderingsenheten
- Persson, Anders 1996, *Utbildningsberoende och känslodisciplinering*, i Andersson (red) 1996

Persson, Anders 1997, *Den mångdimensionella utbildningskvaliteten – universitetet som kloster, marknad och självorganisation*, i Persson (red) 1997

Persson, Anders 1998, *Det framväxande massuniversitetets kvalitetsfrågor*, i *Institution i rörelse. Årsbok 1997*, Sociologiska institutionen i Lund

Sartre, Jean-Paul 1976, *Critique of Dialectical Reason*, NLB

Simmel, Georg 1981, *Hur är samhället möjligt? och andra essäer*, Korpen

Smith, Anthony & Webster, Frank 1997, *Changing Ideas of the University*, i Smith & Webster (eds) 1997

Smith, Anthony & Webster, Frank (eds) 1997, *The Postmodern University? Contested Visions of Higher Education in Society*, Open University Press

Sohlman, Åsa, *Framtidens utbildning. Sverige i internationell konkurrens*, SNS Förlag 1996

Studentbarometern. Resultatredovisning, Utvärderingsenheten, Rapport nr 97:200, Lunds universitet 1997

Studentinflytande inom högskolan 1998 (Ds 1998:51),
Utbildningsdepartementet

Weber, Max 1977, *Vetenskap och politik*, Korpen

Bilaga 1: Frågeformulär

Enkät om studentinflytande

I syfte att undersöka och, i förlängningen, förbättra studentinflytandet inom Sociologiska institutionen samlar Samhällsvetarkåren och Sociologiska institutionen in denna enkät bland samtliga studenter i medie- och kommunikationsvetenskap (mkv) och sociologi. Enkäten tar endast en liten stund att fylla i och vi ber dig att göra detta så noggrant som möjligt. Som du vet blir resultaten bättre om svarsfrekvensen är hög. Om du vill fråga om någonting så kontakta Klara Bolander, Samhällsvetarkåren (046-306160) eller Anders Persson, Sociologiska institutionen (046-2223460; e-mail: Anders.Persson@soc.lu.se).

1. Jag är 1 kvinna 2 man och född år 19.....

2. På vilken nivå studerar du sociologi/mkv under innevarande termin?

1 1-20-poängsnivå 2 21-40-poängsnivå 5 41-80-poängsnivån
3 41-60-poängsnivå 4 61-80-poängsnivå

3. Vad heter den delkurs du nu deltar i?.....

4. Anser du att du har inflytande över	I mycket hög grad	I hög grad	Till viss del	Inte alls	Vet ej
A: Kursen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
B: Undervisningen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
C: Examinationen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
D: Kurslitteraturen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
E: Expeditionen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
F: Studievägledningen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
G: Lokalerna	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
H: Datorerna	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
I: Vaktmästeriet	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
J: Din bostadssituation	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
K: Din studiemedelssituation	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
L: Din framtid	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
M: Annat av relevans för studierna	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

5. Vad skulle du vilja ha inflytande över	I mycket hög grad	I hög grad	Till viss del	Inte alls	Vet ej
A: Kursen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
B: Undervisningen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
C: Examinationen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
D: Kurslitteraturen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
E: Expeditionen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
F: Studievägledningen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
G: Lokalerna	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
H: Datorerna	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
I: Vaktmästeriet	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
J: Din bostadssituation	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
K: Din studiemedelssituation	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
L: Din framtid	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
M: Annat av relevans för studierna	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

6. För mig är studentinflytande mest en fråga om...

- 1 att känna sig som en betydelsefull del av institutionens verksamhet
2 att ha inflytande via studentrepresentanter i olika beslutande organ
3 att ha ett direkt inflytande över den omedelbara och nära studiensituationen
4 annat, nämligen:.....

7. Om du skulle vilja ändra på kursens examinationsform, hur skulle du då gå tillväga

- 1 Jag skulle tala med läraren
2 Jag skulle göra en namnsamling bland studenterna
3 Jag skulle försöka påverka genom kursombudet
4 Jag skulle försöka påverka genom studierektorn
5 Jag skulle försöka påverka genom studievägledaren
6 Jag skulle inte göra något pga rädsla för repressalier
7 Jag skulle inte bry mig eftersom det inte tjänar något till att försöka påverka
8 Vet ej
9 Annat, nämligen:.....

8. Hur borde studentinflytandet organiseras för att det skulle passa dig?

	I mycket hög grad	I hög grad	Till viss del	Inte alls	Vet ej
A: Genom valda kursombud	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
B: Genom läraren	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
C: Genom studierektor	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
D: Genom institutionsstyrelsen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
E: Genom studievägledaren	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
F: Genom expeditionspersonalen	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
G: Genom vaktmästeriet	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
H: På annat relevant sätt	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

9. Ses studenter som en resurs för verksamheten vid institutionen?

- 1 I mycket hög grad 2 I hög grad 3 Till viss del 4 Inte alls 5 Vet ej

10. Har du något gång varit med och gjort någon form av kursvärdering?

- 1 ja 2 nej 3 vet ej

11. Ger kursvärderingar resultat?

- 1 I mycket hög grad 2 I hög grad 3 Till viss del 4 Inte alls 5 Vet ej

12. Vem anser du bör ansvara för att kursvärdering görs?

- 1 läraren 2 kursombudet 3 annan, nämligen.....

13. Har dina lärare intresse för att tillsammans med studenterna reflektera över och diskutera hur kursen fungerar?

- 1 I mycket hög grad 2 I hög grad 3 Till viss del 4 Inte alls 5 Vet ej

14. Vet du vem som är kursombud på din kurs?

- 1 ja 2 nej

15. Är du eller har du varit kursombud?

- 1 ja 2 nej

Om "nej" på fråga 15: 16. Kan du tänka dig att vara kursombud?

- 1 ja 2 nej

17. Vill du ha mer information om hur du kan påverka verksamheten vid institutionen?

- 1 ja 2 nej

18. Jag är eller har varit aktiv inom någon form av föreningsliv?

- 1 ja 2 nej

Tack för din medverkan!

Bilaga 2: Intervjuarguide

Intervjuarguide studentinflytande

Viktigt att tänka på vid gruppintervju: utnyttja gruppen och dess dynamik; led gruppsamtalet utan att dominera; tänk på intervjuareffekter.

1. Studiernas betydelse

- mål, motivation och mening: arbetsmarknad, kunskap för kunskapens egen skull, studentliv; relativ vikt dem emellan; spänningar mellan dem
- ansvaret för studierna, inte det ekonomiska utan pedagogiska.

2. Vad betyder studentinflytande?

- formellt resp. informellt
- via representanter resp. allas inflytande
- alienationsupplevelse
- att synas och bli sedd etc.
- studenten som resurs

3. Lärarens roll i studentinflytandet

Enkätundersökningen visar att studenterna skulle tala direkt med läraren om de skulle vilja ändra examinationsform. Läraren tilldelas alltså en viktig roll i utövandet av det vardagliga studentinflytandet (viktigare i det här fallet än kursombudet). När däremot studenterna tillfrågas om hur de skulle vilja organisera studentinflytandet ges kursombudet en viktigare roll än läraren.

Vad är det för slags roll som läraren tilldelas i studentinflytandet? Vad för slags relation vill studenterna ha till läraren (t.ex. kollegial relation, lärare-elev, vuxen-barn)? Vad betyder ålderskillnaden? Och hur ser relationen ut i verkligheten? Medger den verkliga relationen den roll som läraren tilldelas vad gäller studentinflytandet?

4. Kursombudets roll i studentinflytandet

(Se fråga 3)

Hur kan det komma sig att man fäster så stor vikt vid kursombudet när det gäller studentinflytandets organisering samtidigt som kunskapen om vem som är kursombud och viljan att vara kursombud är ganska svag? Är det bekvämt att någon annan (kursombudet, läraren) sköter studentinflytandet? Är det därför som kursombudsuppdraget känns betungande?

5. Kollektiv organisering

Intresset för kollektiv organisering i syfte att öka studentinflytandet tycks vara svagt (endast 2 % av enkätens svarspopulation svarar att de skulle försöka ändra examinationsform genom namninsamling bland studenterna). I stället vill man åstadkomma förändringar genom ombud: läraren och kursombudet. Vad betyder detta? Är kollektiv organisering "ute" generellt sett eller är det snarare studenttillvaron som erbjuder speciella svårigheter?

6. Individualisering och masstillvaro

Det förefaller som om kraven på ökat studentinflytande kan ses som en del av ett slags individualisering (man vill som student bli sedd och hörd i större utsträckning, vill bli betraktad som resurs osv.). Samtidigt håller massuniversitetet på att växa fram. Upplever man det som om man blir behandlad som en del av en massa? Vad betyder en mer individualiserad studenttillvaro? Vad betyder masstillvaron? Hur tar sig ev. spänningar mellan individualisering och massuniversitet uttryck?

Upplever man en spänning mellan kollektiv studentorganisering och individualisering?

Reprocentralen, Lunds universitet 1998

ISSN 1401-775X